

Tämä esite on tuotettu osana *Itä-Lapin talvisota tutuksi-* ja *Jatkosodan vuodet Itä-Lapissa-* hankkeita. Hankkeet on rahoitettu Pohjoisimman Lapin Leader ry:lle myönnettyllä Euroopan Unionin maaseudun kehittämistuella. Hankkeita on hallinnoinut Itä-Lapin kuntayhtymä ja tukeneet seuraavat yritykset ja yhteisöt:

Alaperän yhteismetsä
Asuste-Kenkä Pesonen
Ikihirsi Oy
Joutsijärven kyläyhdistys ry
Kaatuneiden Muistosäätiö
Kemijärven Apteekki
Kemijärven reservinupseerit ry
Kemijärven yhteismetsä
Koillis-Lapin Sähkö Oy
K-Supermarket Kauppapaikka
Lapin sotavainajien muiston
vaalimisyhdistys
LC-Kemijärvi

LC-Pelkosenniemi
Matkalle Sallaan ry
Mestarin Kievari Oy
Metsä Group
Pelkosenniemen Vesihuolto
osuuskunta
Rovaniemi-Napapiirin Rotaryklubi (ry)
Saijan kyläyhdistys ry
Sallan Osuuspankki
Sallan Reserviläiset ry
Savukosken kehittämisyhdistys ry
Sotavahinkosäätiö
Suvannon kyläyhdistys ry

Esite on saatavilla painettuna alueen matkailuinfoista, kirjastoista ja museoista sekä sähköisenä kuntien ja matkailuinfojen internetsivuilta (yhteystiedot esitteen lopussa).

Teksti: Pentti Airio, Minna Hamara ja Kaisa Hytönen

Ulkoasu: Kaisa Hytönen

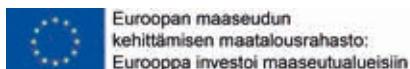
Taitto: Kopio Niini Oy

Paino: Pohjolan Painotuote POPA Oy

Itä-Lapin kuntayhtymä

Kuumaniemenkatu 2 A
98100 KEMIJÄRVI

+358 (0) 40 593 2835
italappi.lappi.fi

LUKIJALLE	3
TALVISOTA	5
Talvisodan ensimmäiset päivät Itä-Lapissa.....	6
Tapahtumat Märkäjärvellä	6
Märkäjärveltä Savukosken suuntaan	7
Pelkosenniemen taistelu	7
Märkäjärveltä Kemijärven suuntaan.....	9
Joutsijärvi ja Mäntyvaaran taistelu	10
Tilanteen vakiintuminen Saijalla ja Paikanselässä	11
Svenska Frivilligkåren	12
Joukkojen kokoonpanoista.....	14
VÄLIRAUHA	15
Rauhansopimuksen kovat ehdot	15
Varustautuminen ja yhteistyö Saksan kanssa.....	16
JATKOSOTA	18
Hyökkäys kohti vanhaa Sallaa	18
Suomalaisten jänkääkäreiden tie	19
Alakurtin valtaus ja eteneminen kohti Vermanjokea.....	21
Asemasodan päättyminen	22
Saksalaisten vetäytyminen Vermanjoelta ja Itä-Lapista.....	23
Joukkojen kokoonpanoista.....	26
ITÄ-LAPIN SOTAHISTORIALLISTIA KOHTEITA	27
Salla.....	27
Kemijärvi	33
Pelkosenniemi	38
Savukoski	40
Venäjän puolella sijaitsevat kohteet	44
ITÄ-LAPIN SOTAHISTORIALLISET KOHTEET KARTALLA	50
LISÄTIETOJA ALUEEN MATKAILUPALVELUISTA	52
LÄHTEITÄ	54

LUKIJALLE

Tämä esite kertoo Itä-Lapin sotahistoriasta vuosien 1939–1945 aikana. Itä-Lapissa käytiin noina vuosina Suomen kannalta merkittäviä taisteluja ja tehtiin pitkiä evakkomatkoja. Sota-aika on jättänyt jälkensä alueelle – Kemijärven kaupunkiin sekä Sallan, Pelkosenniemen ja Savukosken kuntiin. Se jätti jälkensä myös alueen ihmisiin, jotka ovat joutuneet jättämään kotinsa sodan vuoksi jopa kolme kertaa; talvisodan, partisaanivaaran ja Lapin sodan vuoksi.

Talvisodan syttyessä neuvostojoukkojen tavoitteena oli katkaista Suomi kapeimmalta kohdaltaan pohjoisessa. Sallassa ylivoimainen vihollinen eteni vanhalta rajalta Pelkosenniemelle ja Joutsijärvelle saakka. Kyseisillä alueilla käytiin koko Pohjois-Suomen ja Suomen kannalta ratkaisevia taisteluja.

Rauhan tultua 1940 Sallan kunta menetti noin puolet pinta-alastaan Neuvostoliitolle. Kotinsa menettäneiden oli aloitettava uusi elämä toisaalla. Jälleenrakennus sodan hävittämällä alueilla vaati työtä ja jaksamista. Alueuovutusten lisäksi rauhanehdoissa edellytettiin rautatien rakentamista Kemijärveltä Kelloelkään. Tämä Sallan-radan rakentaminen työllisti ihmisiä välirauhan aikana samoin kuin uusien puolustuslinnoitteiden ja varuskuntien rakentaminen. Uuden sodan uhka leijui ilmassa. Salpalinjan puolustusketjun pohjoisimmat betonibunkkerit rakennettiin Kemijärven Joutsijärvelle ja tankkiesteitä Sallaan ja Savukoskelle.

Saksalaisten tulo Itä-Lappiin jatkosodan alkaessa on antanut alueelle omaleimaisen sotahistorian. Suomi ja Saksa hyökkäsivät yhdessä Sallan suunnalta Neuvostoliittoon kesällä 1941. Hyökkäyksen oli tarkoitus edetä Kantalahteen, mutta se pysähtyi kolmeksi vuodeksi Vermanjoelle. Asemasotavaihe päättyi, kun neuvostojoukkojen hyökättyä saksalaisjoukot vetäytyivät takaisin Suomeen ja kohti Pohjois-Norjaa syksyllä 1944. Saksalaisten vaikutus Itä-Lapissa ja koko Pohjois-Suomessa oli merkittävä monella tavalla. Saksalaiset sekä rakensivat että tuhosivat Itä-Lappia. Sotaa seurannut jälleenrakennusaika on oma lukunsa Itä-Lapin historiassa.

Tämä esite sisältää tiiviin tietopaketin talvi- ja jatkosodan taisteluista Itä-Lapissa ja Venäjän puoleisella alueella aina Vermanjoelle asti. Tarkemmin Itä-Lapin sotahistoriaan voi tutustua esimerkiksi alueen museoissa, kuntien veteraanimatrikkeleissa ja sotahistoriakirjallisuudessa, mutta myös vieraillemalla itse tapahtumapaikoilla. Itä-Lapin alueen tärkeimmät sotahistorialliset tutustumiskohteet talvi- ja jatkosodan ajalta on ryhmitelty esitteeseen kunnittain. Useissa vierailukohteissa on opastekylttejä, jotka kertovat paikan tapahtu-

mista ja liittävät tapahtumat osaksi laajempaa toimintaa. Jatkosodan aikaiset taistelualueet ovat Venäjän puolella. Otathan huomioon, että Venäjän rajavyöhykkeellä sijaitseviin kohteisiin ei voi mennä ilman erillistä rajanviranomaisten myöntämää kulkulupaa.

Voit tutustua Itä-Lapin sotahistoriaan myös dokumenttielokuvien avulla. Itä-Lapin talvisota ja Jatkosodan vuodet Itä-Lapissa -elokuvia on saatavilla alueen kirjastoista, museoista ja matkailuinfoista (yhteystiedot tämän esitteen lopussa). Voit tilata elokuvan myös Itä-Lapin kuntayhtymästä. Itä-Lapin sotahistoriallisiin kohteisiin voit tutustua myös osoitteessa www.ita-lapinsotannahvyydet.fi.

Historiaa tuntemalla voi ymmärtää myös nykyaikaa. Tämän esitteen tarkoituksena on kertoa alueen historiasta ja välittää tietoa. Itä-Lapin asukkaiden arvokasta työtä maansa ja kotiseutujensa puolesta ei saa unohtaa.

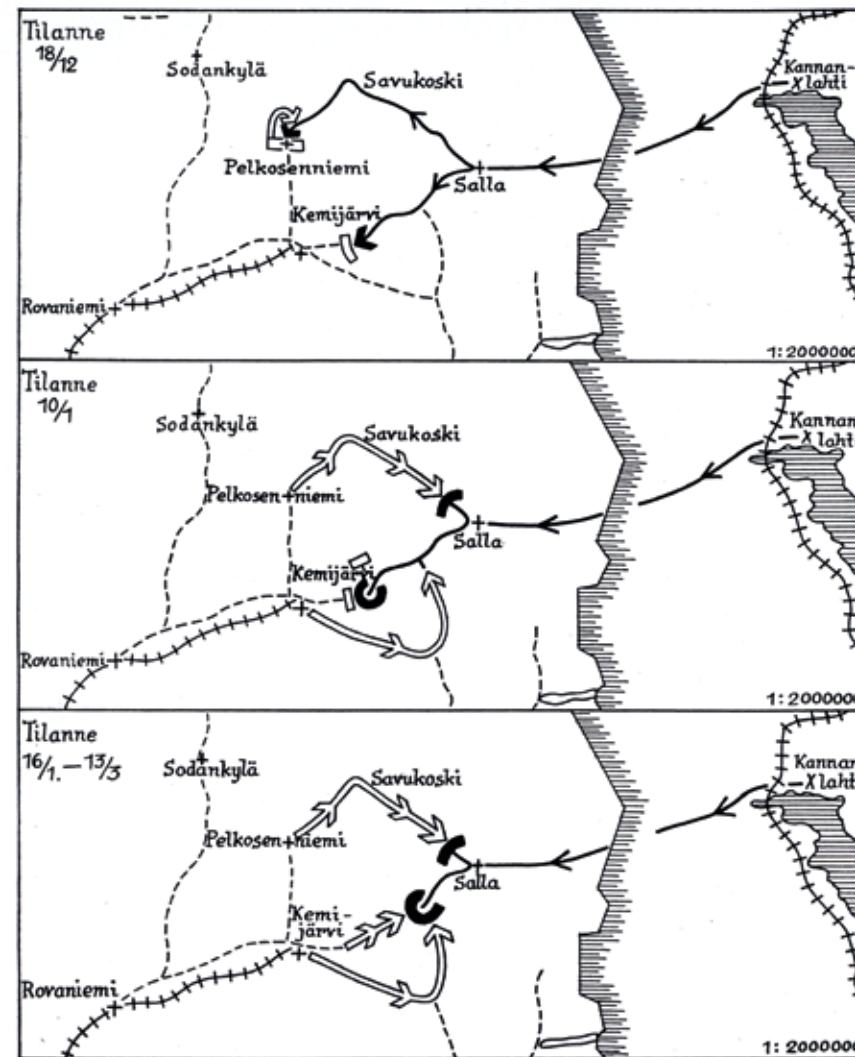
Tervetuloa tutustumaan Itä-Lapin sotahistoriaan!

Itä-Lapin kuntayhtymä

Kemijärvi, Salla, Savukoski ja Pelkosenniemi

TALVISOTA

Taisteluiden eteneminen Itä-Lapin alueella talvisodassa (Wallenius & Hämäläinen 1940)

Talvisodan ensimmäiset päivät Itä-Lapissa

Talvisota käytiin 30.11.1939-13.3.1940 Suomen ja Neuvostoliiton välillä. Talvisota alkoi ilman sodanjulistusta Neuvostoliiton hyökättyä Suomeen. Neuvostoliittolaisen 122. divisioonan joukot ylittivät rajan Sallan Hanhivaarassa 30.11.1939 vastassaan vain vähäisiä suomalaisia rajavartiojoukkoja.

Neuvostojoukkojen tavoitteena oli katkaista Suomi kapeimmalta kohdalta ja edetä Sallasta Kemijärven kautta Rovaniemelle kahdessa viikossa ja jatkaa sieltä edelleen Tornioon. Suomi ei ollut halunnut provosoida Neuvostoliittoa rajan lähelle sijoitetuilla joukoilla, koska Neuvostoliiton kanssa solmittu raja-rauhasopimus kielsi sen. Tästä syystä rajan ylittäneet neuvostojoukot etenivät miesylivoimansa ansiosta nopeasti. Ensimmäinen merkittävä taistelu alkoi Kelsinkäisessä (Kieristelmävaarassa) 2.12. illalla ja asemista jouduttiin luopumaan seuraavana aamuna. Erillinen pataljoona 17 (Er.P 17), "Sallan pataljoona", sai tulikasteensa ja selvisi siitä hyvin. Pataljoona oli perustettu Sallan rajakomppanian rungolle ylimääräisten harjoitusten alkaessa lokakuussa.

Seuraavat taistelut käytiin Kairalan ja Mikkolan alueilla järven länsipuoleisissa asemissa. Sinne oli siirretty lisäjoukoksi Rovaniemeltä Er.P 25, joka otti rintamavastuun 6.12. ja Er.P 17 pääsi hetkeksi lepoon. Kahdesta pataljoonasta muodostettiin Osasto Roininen komentajanaan majuri Vilho Roininen. Kairalan kapeikosta jouduttiin irtautumaan 7.12. neljän neuvostopataljoonan samanaikaisen hyökkäyksen edessä. Suomalaisten ongelmana oli panssarintorjunta-aseiden puute. Alivoimaisten joukkojen oli poltettava omat kotinsa ja jatkettava viivytystä pyrkimällä aktiivisin vastaiskuin, murrostein ja hävittein hidastamaan neuvostojoukkojen liikettä.

Vihollisen hyökkäysvaunukomppanialla vahvennettu pataljoona tunkeutui palavaan Sallan kirkonkylään aamuyöstä 9.12. Suomalaiset olivat vetäytyessään sytyttäneet rakennukset palamaan. Aikaisemmat jalkaväen hyökkäykset oli kyetty torjumaan kivääri- ja konekivääritulella. Sallajoen ylitti 11 panssarivaunua, jolloin ilman kunnollista panssarintorjuntavälineistöä taistelevien suomalaisjoukkojen oli luovuttava asemistaan ja irtauduttava.

Tapaukset Märkäjärvellä

Suomalaiset puolustajat perääntyivät Märkäjärven (nyk. Sallan kirkonkylä) itäpuolella sijaitsevalle Ruuhijärven kannakselle. Kymmenkunta panssarivaunua onnistui hajottamaan tämän puolustusryhmittymisen ja murtautumaan selustaan aiheuttaen tuhoja huoltoportaassa. Vihollisen samanaikainen saarrostaava hyökkäys etelästä aiheutti paniikkia. Er.P 17 piti asemansa tien pohjoispuolella,

mutta alueesta jouduttiin luopumaan Er.P 25:n irtauduttua asemistaan ilman lupaa.

Neuvostojoukot olivat edenneet 10 päivän aikana runsaat 100 kilometriä Suomen maaperällä. Vanhan Sallan kirkonkylän menettämisen jälkeen Sallan suunnalle lähetettiin Rovaniemeltä Er.P 26 sekä tiedusteluosastot TO 9 ja TO 10. Noin 50 miestä käsittävän TO 9 (Osasto Luoto) tehtävänä oli viivyttää vihollista Savukoskelle menevän tien suunnassa ja sen tueksi perustettiin pikaisesti Savukosken ja Pelkosenniemen suojeluskuntapojista, Martin vartion rajamiehistä ja ilmavalvontamiehistä Torjuntaosasto Gräsbäck. Aseistuksena torjuntaosastolla oli sotilaskivääreitä, metsästysaseita ja pienoiskivääreitä. Tilanne oli kriittinen. Pohjois-Suomen komentosuhteiden selkeyttämiseksi päämaja päätti 12.12.1939 perustaa Lapin ryhmän, jonka komentajaksi määrättiin Lapin olosuhteiden erikoistuntija, kenraalimajuri K. M. Wallenius.

Sallasta Savukosken suuntaan

Tiedustelupataljoonalla, kenttätykistöpatteristolla ja panssarivaunukomppanialla vahvennettu Vuoristojalkaväkirykmentti 273 oli arvioitua vahvempi vastustaja. Rykmentti lähti etenemään Sallan kirkolta kohti Savukoskea. TO 9 ja Torjuntaosasto Gräsbäck eivät kyenneet pysäyttämään osittain panssaroitua hyökkääjää.

Tueksi lähetettiin Er.P 26:n yksi komppania (1./Er.P 26) ja kolme päivää myöhemmin sinne suunnattiin Heinolassa perustettu hyvin heikosti varustettu kenttätäydennysprikaatin 8. pataljoona (VIII/KT-Pr). Aseistukseltaan ylivoimainen puna-armeija eteni puolustajan vastarinnasta huolimatta. Suomalaisjoukot irtautuivat 14.12. Savukoskelta ja jo 16.12. oltiin Pelkosenniemen lossirannassa. Hajalle lyödyt suomalaisjoukot koottiin Pelkosenniemen kirkonkylällä.

Pelkosenniemen taistelu

Puna-armeijan vahvennettu 273. Vuoristojalkaväkirykmentti eteni vanhan Sallan keskustasta Savukosken kautta Pelkosenniemelle noin viikossa. Hyökkääjää ei kyetty pysäyttämään alueen vähäisin suomalaisvoimin. Heinolan alueella perustettu kenttätäydennysprikaatin 8. pataljoonakaan ei kyennyt pysäyttämään hyökkäystä, vaan se vetäytyi Pelkosenniemen lossirantaan. Lapin ryhmän komentaja kenraalimajuri Wallenius päätti suunnata vahvistukseksi saadun JR 40:n Pelkosenniemelle, sillä Pelkosenniemen kautta vihollisella oli mahdollisuus päästä etenemään Kemijärvelle ja motittaa kirkonkylän itäpuolella Joutsijärvellä taistelleet joukot. Majuri Armas Perksalon komentama

rykmentti saapui pikakuljetuksena Pelkosenniemelle. Viimeiset taisteluosastot olivat perillä 17. päivän kuluessa. Ensimmäiseen tehtäväänsä lähetetyille, vanhemmista ikäluokista kokoon haalitulle täydennysrykmentille annettiin kova tehtävä. Sen tuli tuhota Pelkosenniemelle edennyt vihollinen. Vajaavarusteisella joukolla ei ollut viestivälineitä, panssarintorjunta-aseita, tykistöä tai maajoitusvälineitä.

Majuri Perksalo ja miehistöä talvisodan aikana (SA-kuva)

Taistelusuunnitelman mukaan kahden pataljoonan saarrostan hyökkäyksen piti alkaa aamuyöstä 18.12. Samaan aikaan tuli hyökätä rintamassa kohti Pelkosenniemen lossirantaa. Pataljoonien ryhmittäminen kirkonmäelle kangerteli pimeässä ja märässä räntäsadekelissä. Neuvostojoukkojen osat olivat samaan aikaan aloittaneet oman saarrostanhyökkäyksensä lossirannan pohjoispuolella. Kärjessä liikkeelle lähtenyt suomalaispataljoona joutui taisteluun kylän koillispuolella. Kapteeni Hugo Einar Suorannan pataljoona suuntasi koukkauksen enemmän länteen välttääkseen viholliskosketuksen.

Aamun valjetessa tien suunnalla olleiden suomalaisjoukkojen puolustus murtui ja päivän ajan käytiin kiivaita taisteluja sekasortoisessa tilanteessa kirkonkylän hallinnasta. Taistelut jatkuivat edelleen pimeän laskeutuessa. Pelkosenniemellä hyökkäysvaunut aiheuttivat suomalaisten keskuudessa pakokauhua. Tilanne

rauhottui, kun saatiin tieto alueelle saapuneesta panssaritorjuntatykkijoukkueesta (2.PstJ).

Tilanne oli niin kriittinen, että everstiluutnantti Oiva Willamo oli pyytänyt Rovaniemeltä luvan polttaa Pelkosenniemen kirkonkylä. Kylän polttamistehtävän toimeenpanijaksi määrätty poliisi ei onneksi kiirehtinyt, vaan seurasi tilanteen kehittymistä. Kemijärvellä sijainnut huoltokeskus käskettiin valmistelemaan siirtoa kohti Rovaniemeä.

Taistelu Pelkosenniemellä näytti ratkeavan neuvostojoukkojen eduksi. Kapteeni Suorannan johtama I/JR 40 oli päivän aikana kiertänyt Kitisen ja Luiron yhtymäkohdan kautta neuvostojoukkojen selustaan. Pataljoona hyökkäsi neuvostojoukkojen huoltokeskukseen ja rykmenttiä tukeneen patteriston tuliasemiin illalla kello 17 ja 18 välillä noin kilometri lossilta koilliseen. Kirkonkylällä sairaalan suunnalla oli samoihin aikoihin käynnistynyt II/JR 40:n vastahyökkäys. Yöllä pakkaneen oli kiristynyt -20 asteeseen ja taistelevat joukot kahakoivat sikin sokin. Neuvostosotilaat irtautuivat sekasorron vallassa kuullessaan taistelun ääniä myös selustastaan.

Taistelukosketus perääntyvään viholliseen katkesi. Pelkosenniemen puolustajat olivat lopen uupuneita ja sekaisin. Miehiä harhaili metsässä ja osa oli paleluttanut itsensä pahasti sään muututtua märstä räntäsateesta kovaksi pakaseksi. Miehiä ilmestyi omaan komppaniaansa vielä seuraavanakin päivänä. Suomalaisten tappiot Pelkosenniemen taistelussa olivat 117 kaatunutta, 103 haavoittunutta ja 50 kadonnutta. Puna-armeijan joukot jättivät Savukoskea kohti paetessaan huomattavan määrän kalustoa jälkeensä. Ne menettivät arvoilta 200-400 miestä, 40 autoa, 8 hyökkäysvaunua, 3 kenttätäkkiä, 200 hevosta ja hevoskuormittain käsiaseita ja patruunoita.

Suomalaisjoukot lähtivät takaa-ajoon illalla 19. joulukuuta. Pari päivää myöhemmin suomalaiset saapuivat Savukosken kirkonkylään. Saija saavutettiin vähin taisteluin 23.12. ja Osasto Suoranta (I/JR40, VIII/KT-Pr., 1./Er.P 26, TO 9, Krh.K/JR 40, 2.PstJ) ryhmitettiin puolustukseen sinne. Etulinja kulki Mukkalanjärven ja -kylän luoteispäässä.

Märkäjärveltä Kemijärven suuntaan

Kemijärvelle johtavan tien suunnalla jouduttiin joulukuun 11. päivä luopumaan Märkäjärven kylän koillisrinteen asemista ja vetäytymään Salmijärvelle. 12.12. Kursuun saapui taisteluosaston vahvennuksiksi määrätty, vailla taistelukokemusta ollut Er.P 26. Se ei kyennyt ensimmäisessä taistelussaan täyttämään käskettyä tehtäväänsä eli pitämään Kursun kylää.

Varpuojan taistelut alkoivat 14.12. aamulla neuvostopataljoonan hyökätessä 16 hyökkäysvaunun tukemana. Suomalaiset joukot olivat samana aamuna saaneet ensimmäiset panssaritorjuntatykkinsä. Asehankinnoissa auttoi majuri Ragnar Nordström. Hän hankki Ruotsista aseistusta Itä-Lapin joukoille. Panssarintorjuntatykkejä saatiin sekä Joutsijärven, Pelkosenniemen että Petsamon suunnalle. Kaksi hyökkäysvaunua tuhouttiin ja kahta vaurioitettiin. Valtasen alueelle ryhmittynyt Kenttätäydennysprikaatin 9. pataljoona (IX/KT-Pr, Pori) joutui rintamavastuuseen aamuyöllä 15.12.. Ensimmäisessä taistelussaan pataljoona ei kyennyt torjumaan vihollisen hyökkäystä. Osasto Roinisen käytössä olleet neljä pataljoonaa eivät yrityksestä huolimatta riittäneet Kursun takaisinvaltaukseen. Neuvostodivisioonalla oli käytössään yhdeksän pataljoonaa, kolme patteristoa, hyökkäysvaunupataljoona sekä vahva tykistön ja ilmavoimien tuki.

Joutsijärvi ja Mäntyvaaran taistelu

Työvelvolliset olivat linnoittaneet noin viikon ajan Joutsijärven vesistökapeikkoa. Er.P 17 ryhmittyi 16. joulukuuta puolustukseen tien molemmin puolin ja Er.P 25 etelämmäksi Joutsijärven länsirannalle. Taistelussa ollut IX/KT-Pr irtautui iltapäivällä Valtasesta ja siirtyi reserviksi Pietarinvaaraan sekä Er.P 26 Vuosamonselästä Isokylälle. Sallan pataljoonan täydennyskomppania Er.K Kojonen määrättiin valmistautumaan sissitehtäviin rintamalinjojen takana. Joutsijärven rintamajoukkojen vahvistukseksi saatiin 18.12. toinen panssarintorjuntajoukkue ja neljällä 105 mm:n tykillä varustettu patteri. Ruotsista hankitut neljä vuoristohaupitsia ja neljä panssarintorjuntatykkiä oli huomattava moraalinen tuki kolme viikkoa ilman tykistöaseistusta taistelleille joukoille.

Osasto Roinisen tehtävänä oli pitää Joutsijärven asemat. Neuvostojoukot pyrkivät kahden rykmentin rintamahyökkäyksellä murtamaan suomalaisten puolustuksen. Iskut kyettiin torjumaan, ja hyökkääjä siirsi painopistettä tien suunnasta sivustoille. Er.P 25 teki Ahoniemen suunnalla onnistuneen sivustaiskun ja tuhosi neuvostokomppanian. Er.P 17 irrotettiin rintamasta 19.12. ja siirrettiin lepoon Mäntyvaaran ja Pietarinselän alueelle. Rintamavastuun päätien suunnassa otti muutaman päivän ajaksi IX/KT-Pr.

Neuvostojoukon yksi pataljoona (1./596. JR)) oli suunnattu syvään maastokoukkaukseen suomalaisten selustaan Outojärven kautta. Pataljoona miehitti Mäntyvaaran laen iltayöllä 19.12. tarkoituksenaan katkaista tie 21.12. vastaisena yönä syntymäpäivälahjana "Isä Stalinille". Neuvostojoukon liikkumisesta selustassa oli saatu havaintoja ja alueella levossa olevat joukot saivat tiedon vihollisesta.

Laukausten vaihto joukkojen välillä alkoi 20.12. keskipäivällä ja suomalaiset ryhtyivät heti oma-aloitteisesti vastaiskuun. Levossa olleet sallalaisista perustettu 1. komppania ja Pelkosenniemen ja Savukosken miehistä perustettu 2. komppania lähtivät hyökkäämään suoraan tien yli kohti Mäntyvaaran lakea. Pietarinselässä ollut kemijärveläisistä perustettu 3. komppania lähti hälytyksen saatuaan kiertämään pohjoisen kautta neuvostojoukkojen selustaan. Useita tunteja kestänyt, osittain käsikähmänä puukoin ja pistimin käyty taistelu kallistui suomalaisten voitoksi. Ennen keskiyötä vaaran laki oli suomalaisten hallussa. Taistelussa kaatui yli 300 neuvostosotilasta. Suomalaisia kaatui 17, lisäksi 29 haavoittui.

Suomalaisten onneksi vihollisen isku suuntautui alueella reservinä olevaan joukkoon eikä esimerkiksi lähistöllä olleeseen Osasto Roinisen esikuntaan. Mäntyvaara oli Sallan pataljoonan merkittävin taistelu, joka erottuu koko Suomen sotahistoriasta.

Mäntyvaaran taistelun jälkeen sotatoimet rajoittuivat muutamaksi päiväksi asemasodan luonteisiksi yhteenotoiksi molemmin puolin Joutsijärveä. Heti joulun jälkeen käynnistettiin neuvostojoukkojen selustaan suunnattu sissitoiminta Hautajärven kylän ja Saijan suunnasta. Er. K Kojosen ja TO 10:n sissitoiminta Hautajärven suunnalla oli tuloksellista ja se satoi huomattavan määrän neuvostojoukkoja selustayhteyksien turvaamiseen. Myös "Sallan pataljoona" lähetti puolen joukkueen vahvuisia hiihtopartioita vihollisen selustaan.

Suomalaiset tekivät hyökkäyksiä Joutsijärvellä 3.-4.1.1940 tavoitteenaan Kursun valtaaminen, mutta voimat eivät riittäneet. Huolto- ja varustamistöiden jälkeen 13.1.1940 Er.P 17 siirrettiin autoilla Hautajärven kautta Kallunkiin, josta suomalaiset aloittivat seuraavana päivänä etenemisen etelän suunnasta kohti Märkäjärveä. Samaan aikaan rintamatilanne Joutsijärvellä muuttui. Ankara talvi, suomalaisten tehokas selustayhteyksiin kohdistunut sissitoiminta, sivustauha Hautajärven suunnalta ja huollon vaikeudet olivat tehneet tehtävänsä. Valkovenäläinen 122.D sai 12.1. käskyn vetäytyä taaksepäin ja se irtautui 15.1. taisteluilta Joutsijärveltä siirtyen Märkäjärvelle.

Tilanteen vakiintuminen Saijalla ja Paikanselässä

Saijan alueen puolustukseen oli ryhmittynyt Osasto Suoranta, joka yritti 2.1. käynnistytetyllä hyökkäyksellä lyödä vastassa olevan vihollisen. Hyökkäykset kilpistyivät kuitenkin vahvaan torjuntatuleen. Tilanne vakiintui Saijalla pitkäksi aikaa. Suomalaisilla oli vastassaan itseään huomattavasti vahvempi ja tulivoimaisempi vastustaja. Neuvostojoukot tekivät ennen sodan päättymistä kaksi

ankaraa hyökkäystä. Ensimmäinen 31. tammikuuta aloitettu hyökkäys torjuttiin, joskin sivustoilla olleista tukikohdista jouduttiin perääntymään. Toinen hyökkäys alkoi 13. maaliskuuta, kun useita pataljoonia hyökkäsi alueelle siirretyn Osasto Roinisen selustaan Tenniöjoen lossin alueella. Hyökkääjän yksi pataljoona saatiin saarrettua. Rauhan tulo pelasti tämän neuvostopataljoonan tuholta.

Paikanselässä ja Märkjärven kylän pohjoispuolella käytiin taistelua 16.-17.1.1940. Suomalaiset saivat haltuunsa Paikanselän, mutta kylän ja tienristeyksalueen valtaamiseen taistelujen uuvuttamat joukot eivät enää pystyneet. Hyökkäys pysähtyi 19. tammikuuta neuvostoliittolaisten asemien eteen Paikanselässä, noin 4 km Märkjärven kylältä länteen. Puna-armeija oli etukäteen linnoittanut puolustusasemat ja niiden murtamiseen olisi tarvittu vahvaa tykistöä.

Taistelutoiminta oli pitkäaikaiselle puolustustaistelulle tyypillisesti iskuosastojen ja taistelupartioiden hyökkäyksiä, hyökkäysten torjuntaa, tiedustelua ja epäsuoran tulen käyttöä. Neuvostoliittolainen 88. divisioona, jonka esikunta oli Sallan kirkonkylän alueella, sai tammikuun lopulla vahvistukseksi rajavartioista ja erillisestä hiihtopataljoonasta muodostetun rykmentin, joka toimi tehokkaasti suomalaisia sissejä vastaan.

Sodan päättyminen 13.3.1940 pelasti todennäköisesti Pohjois-Suomen. Kantalahteen ja sen länsipuolelle oli kuljetettu rautateitse helmi-maaliskuun taitteessa ja maaliskuun alkupuolella alueella taistelleiden kahden divisioonan lisäksi noin kolme uutta divisioonaa. Hyökkäys oli määrä aloittaa 15.-17.3.1940.

Svenska Frivilligkåren

Talvisodan Sallan taisteluihin osallistui ruotsalaisia ja norjalaisia vapaaehtoisia, joista koottiin taisteluyhtymä Svenska Frivilligkåren. Sen komentajana ja samalla koko Lapin Ryhmän uutena komentajana toimi ruotsalainen kenraaliluutnantti Ernst Linder. Vapaaehtoisten kokonaismäärä kasvoi sodan loppuun mennessä yli 8000 mieheen. Norjalaisia vapaaehtoisia oli noin 700. Koulutus vei kuitenkin niin paljon aikaa, että rintamalle palveluun ehti sodan lopulla vain kaksi taisteluosastoa kolmannen ollessa vielä koulutuksessa.

Ruotsalaisten lentorykmentti F 19 saapui Suomeen tammikuun alkupuolella 1940. Ensimmäinen taistelulento toteutui 12.1.1940, jolloin koneet pommittivat Märkjärven puolustusalueita ja jäälentokenttää.

Stridsgruppen SFK otti Sallan suunnan rintamavastuun JR 40:ltä Sallan Paikanselässä 28.2.1940. JR 40:n kaksi pataljoonaa siirrettiin taisteluihin Viipurin

lahdelle. Sallan pataljoona alistettiin ruotsalaisille eteläisen sivustan varmistukseen. Myös Petsamon suunnalla taistellut Osasto Pennanen alistettiin kenraaliluutnantti Linderille. Pääosa Osasto Roinisesta siirrettiin Saijalle, missä se otti rintamavastuun junakuljetuksin Säckijärvelle lähetetyiltä Osasto Suoranalta. Alueelle jääneet suomalaisjoukot toimivat ruotsalaiskomennossa everstiluutnantti Willamon toimiessa komentajana.

Tässä vaiheessa taistelutoiminta alueella oli asemasotaa. Tykistötuleen vastattiin tykistöllä ja jalkaväkityleeseen jalkaväen tulella. Talvisodan viimeisen päivän aamuna neuvostojoukot kohdistivat erittäin voimakkaan tulituksen ruotsalaisten puolustusasemiin. Mukana olivat lentokoneet, tykistö ja jalkaväen aseet. Ruotsalaiset kokivat tällöin suurimmat tappionsa: 10 miestä kaatui ja 30 haavoittui. Ruotsalaisten rintama kesti neuvostoliittolaisten hyökkäykset 13.3.1940 saakka, jolloin 105 päivää kestänyt talvisota päättyi Moskovan rauhansopimukseen. Ruotsalaisista vapaaehtoisista kaatui yli 30 miestä, noin 50 haavoittui ja 130 sai paleltumavammoja. Lentorykmentti menetti kuusi konetta.

Sotamarsalkka Mannerheim kävi henkilökohtaisesti Märkjärvellä kiittämässä vapaaehtoisjoukkoja 24.3.1940.

Stridsgruppen SFK:n joukkoja (SA-kuva)

Joukkojen kokoonpanoista

Talvisodan alkuvaiheessa olivat vastakkain suomalainen erillinen pataljoona ja neuvostoliittolainen jalkaväkidivisioona. Divisioonan vahvuus oli yli 17 700 miestä. Aseistuksena heillä oli muun muassa 45 panssarivaunua, yli 100 erilaista tykkiä, 200 konekivääriä ja 450 pikakivääriä. Suomalaisasevoimissa erillisen pataljoonan miesvahvuus oli hieman yli tuhat miestä. Aseistuksena heillä oli 12 konekivääriä, 12 pikakivääriä ja kaksi kevyttä kranaatinheitintä. Panssarintorjunta-aseita ei ollut. Ruotsalaisen taisteluosaston koko puolestaan oli noin 2000 miestä, jotka muodostuivat jalkaväkipataljoonasta ja aselajiyksiköistä, kuten tykkipatterista ja autokompaniasta. Lisäksi oli panssarintorjunta-aseita ja kranaatinheittimiä.

Valtakunnallisesti ajatellen Sallan suunnan torjuntataisteluiden onnistumisen merkitys on suuri. Neuvostodivisioonat eivät onnistuneet katkaisemaan Suomea, eivätkä eristämään Suomen maayhteyksiä Ruotsiin. Voimasuhteiden tasoitumisen lisäksi suomalaisten taistelutahto, taktinen luovuus ja aktiivisuus sekä joukkojen kyky tulla toimeen Lapin ankarissa olosuhteissa olivat Sallan suunnan torjuntavoiton merkittävimmät tekijät.

Sallan pataljoona ja Erillinen komppania Kojonen oli koottu alueen miehistä. Nämä metsä- ja poronhoitotoissa erämaaolosuhteisiin tottuneet sotilaat ylsivät merkittäviin saavutuksiin. Itä-Lapin miehet taistelivat omien kotipitäjiensä maaperällä. Kaikki muutkin alueelle siirretyt joukot kunnostautuivat taistelukokemusta saatuaan.

Ilmaiseksi voittoja ei kuitenkaan saatu. Sallan suunnalla suomalaisten tappiot olivat suuret, yhteensä noin 1 100 miestä eli noin 20 % taisteluvahvuudesta. Näistä kaatuneiden osuus oli 650 miestä. Taisteluiden aikana täydennystä saaneiden neuvostojoukkojen on arvioitu kärsineen Sallan suunnan taisteluissa noin 4 000 sotilaan kokonaistappiot.

VÄLIRAUHA

Rauhansopimuksen kovat ehdot

Talvisodan päätteeksi solmitussa Moskovan rauhansopimuksessa Suomi menetti muun muassa puolet Sallan pinta-alasta Neuvostoliitolle. Kirkonkylän ja sen itäpuolisen alueen asukkaiden oli jätettävä kotiseutunsa. Itä-Lapin rakennuskanta oli kärsinyt sodasta ja jälleenrakentaminen sekä menetetyn alueen siirtoväen uudelleenasettaminen käynnistyivät.

Talvisodan jälkeisenä vuotena Neuvostoliitto painosti Suomea diplomaattisesti ja lietsoi epäsuoraa kansalaisten keskuuteen. Niin kutsuttu välirauha oli Suomelle vaikeaa, epävarmuuden ja turvattomuuden aikaa. Yksi solmitun rauhansopimuksen artikloista määräsi Suomen rakentamaan rautatien Kemijärveltä itään uudelle rajalle asti.

Junaradan rakentaminen Kemijärveltä Sallaan kuului Moskovan rauhansopimuksen ehtoihin. Kuva radan rakennustyömaalta Kemijärveltä 1941. (SA-kuva)

Varustautuminen ja yhteistyö Saksan kanssa

Välirauhan aikana Suomi vahvisti omaa puolustustaan rakentamalla lähes koko itärajan pituisen puolustuslinnoitteen. Vuonna 1944 tätä taitorakennekokoa ryhdyttiin kutsumaan Salpa-linjaksi. Sen pohjoisimmat linnoituslaitteet rakennettiin Joutsijärvelle, Saijaan sekä Savukosken ja Märkäjärven (nyk. Salla) kirkonkyliin.

Salpalinjan kiviasteiden louhintaa kesällä 1940. (SA-kuva)

Uusia varuskuntia, koulutuskeskuksia ja rajavartioasemia perustettiin Itä-Lappiin muun muassa Hanhikoskelle, Saunakankaalle, Märkäjärvelle, Karhujärvelle, Joutsijärvelle ja Saijalle. Puolustusvoimien aluejärjestelmän uudistukseen liittyen perustettiin eversti Verner Viiklan johtama Perä-Pohjolan sotilasläänin. Pohjois-Suomessa ollut 11. divisioona muutettiin elokuun puolivälissä 12. prikaatiksi. (12. Pr) Prikaatin komentajana toimi aluksi eversti August Mäkinen ja 11.9. alkaen everstiluutnantti Albert Puroma.

Jatkosodan syttymistä edelsi Suomen ja Saksan välien lähentyminen ja saksalaisten sotilaiden ilmestyminen Lappiin. Saksalaisten Barbarossa-suunnitelman alaoperaatio Hopeaketun (Silberfuchs) mukaan saksalaiset hyökkäisivät Sallan suunnalta kolmella divisioonalla Kantalahteen ja sieltä radan suunnassa Muurmanskiin. Samanaikaisesti Pohjois-Norjassa olleet joukot ottaisivat haltuun Petsamon alueen ja jatkaisivat kohti Muurmanskia.

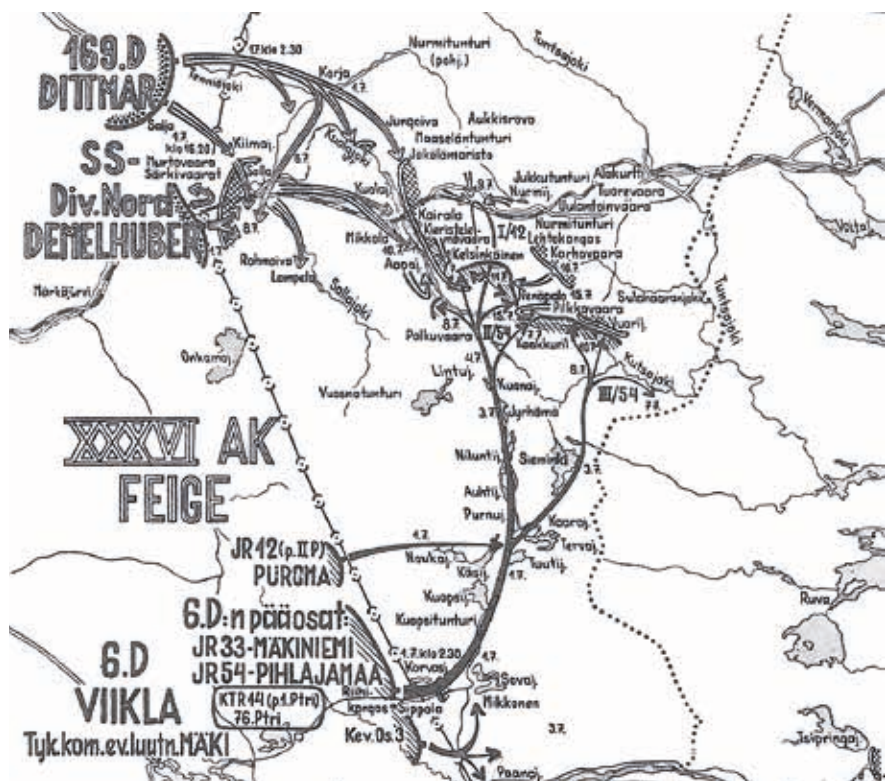

Itä-Lapissa jatkosodan aikana toimineiden saksalaisdivisioonien tunnuksia. Vasemmalla 163. divisioonan, keskellä 169. divisioonan, ja oikealla SS-divisioona Nordin vaakuna.

Suomalaisten ja saksalaisten vastuualueiden raja kulki suurin piirtein Oulujoen vesistöä mukaillen. Lapin alueen sotatoimista tulisivat vastaan saksalaiset ja Pohjois-Suomessa perustetut suomalaiset joukot tulitaisiin alistamaan saksalaisten johtoon ja huoltoon. Joukkojen keskitykset Norjan puolelta Suomeen alkoivat kesän korvalla. Moottoroitu SS-yhtymä saapui moottorimarssilla Jäämerentietä Rovaniemelle ja sieltä edelleen Ranuan kautta Märkäjärvelle. Hämäysmielessä vaihtojoukoksi kuvattu hesseniläis-türingenläinen 169. jalkaväkidivisioona saapui Saksasta Rovaniemen pohjoispuolelle ja sieltä edelleen Savukoskelle hieman Berliinin alueelta perustettua SS-joukkoa myöhemmin. Brandenburgilainen 163. jalkaväkidivisioona siirrettiin heinäkuussa junilla Ruotsin halki Tornioon ja pääosin Laatokan pohjoispuolelle. Kun suomalaiset irrottivat oman 6. divisioonansa pois saksalaisten alaisuudesta, siirrettiin 163. divisioona suomalaisten tilalle. Saksalaiset perustivat lentotukikohtiaan Itä-Lapissa Kemijärven Hanhikoskelle ja sodan aikana Alakurttiin. Kaikkiaan saksalaisia saapui jatkosodan aikana Lappiin noin 200 000 sotilasta, joista Itä-Lapin suunnalla oli noin 50 000–60 000.

Perä-Pohjolan sotilasläänin suojajoukkojen liikekannallepano käynnistyi sotilasläänin komentajan eversti Verner Viiklan antamalla käskyllä 10.6.1941 kello 13.00. Koulutuskokoonpanossa ollut 12. prikaati oli saatettava sodan ajan vahvuuteen. Salakoodi toiminnan aloittamiselle kuului: "Päämajan yleishankinnat alkavat keskiviikkona 11.6." Rykmenttikokoonpanoon siirtyneen suojajoukon keskitys itärajalle alkoi 17.6.1941.

JATKOSOTA

Jatkosodan hyökkäyssuunnat Itä-Lapista kohti Kantalahtea 1.7.1941.

Hyökkäys kohti vanhaa Sallaa

Saksa hyökkäsi Neuvostoliittoon Keski-Euroopan rintamalla 22.6.1941. Neuvostoliitto ryhtyi pommittamaan 25.6. Suomea, koska katsoi Suomen olevan yhteistyössä Saksan kanssa. Kemijärven pommituksessa kuoli kaksi ja haavoittui kaksi sotilasta. Suomi oli jälleen sotatilassa Neuvostoliiton kanssa.

Pohjois-Suomen rintamalta aloitettiin hyökkäys kolmesta suunnasta Neuvostoliittoon. Kantalahden suunta oli alkuvaiheessa painopistesuunta. Hyökkäysjoukkoja johti saksalainen XXXVI armeijakunnan esikunta, jolle oli alistettu suomalainen 6. divisioona. Suunnitelman mukaan panssarivaunupataljoonalla vahvennettu SS-divisioona olisi Kantalahteen johtavan tien suunnassa hyökkäävän armeijakunnan "isäke" nyrkki". Sitä tukisivat pohjoisempaa Sajaan suunnalta hyökkäävä 169. divisioona ja etelämpää koukkaava 6. divisioona.

Valtakunnan rajan itäpuolella oli vahvat neuvostovoimat. Johtoesikuntana oli 42. armeijakunnan esikunta ja joukkoina Sallan suunnalla jo talvisodassa taisteluista rintamakokemusta saanut 122. divisioona sekä Petsamon suunnalla taistellut 104. divisioona. Iskuvoimaa edusti 1. panssaridivisioona. Alueen kaksi rajavartiostoa (101. Rajav. ja 72. Rajav.) olivat myös alistettuina armeijakunnalle. Joukot olivat valmiudessa joko hyökkäämään Suomeen tai puolustautumaan linnoitusjoukkojen ja vankien rakentamisessa vahvoissa taisteluasemissa "Sallan vuoristolinnituksessa", kuten saksalaiset aluetta nimittivät.

Saksalaiset aloittivat hyökkäyksen Kantalahden tien suunnassa 1.7.1941 ilta-päivällä. Suomalaisdivisioona lähti korpitaipaleelleen jo aamuyöllä. Rintamahyökkäystä edelsi noin tunnin mittainen syöksypommitus ja tykistön tulivalmistelu. SS-D. Nordin hyökkäys tyrehtyi kuitenkin heti alkuunsa joukkojen huonon koulutuksen, selkeän painopisteen puutteen ja vihollisen ankaran tulituksen vuoksi. Menestys saavutettiin pohjoisesta ja etelästä suoritetuilla koukkauksilla. 169. divisioona saavutti Kuolajärven keskustan syöksypommitajien tukemana viikon ankarien taisteluiden jälkeen. Alue voitiin luovuttaa jälleen suomalaisille. Puna-armeijalla oli jäänyt Sallaan sotasaaliina lähes koko divisioonan tykistö. Hyökkäys aiheutti molemmille osapuolille ankaria menetyksiä. Varsinkin saksalaiset joukot, jotka saivat näissä taisteluissa tulikasteensa, koki merkittäviä tappioita.

Suomalaisten jänkäjääkäreiden tie

Viiklan 6. divisioona ylitti valtakunnan rajan heinäkuun 1. päivänä Hautajärven ja Käylän itäpuolella. Edessä oli 100 kilometrin koukkaus Alakurttiin. Korpivaeluksen aikana Jalkaväkirykmentti 12 (JR 12) saikin kutsumanimekseen jänkäjääkärit. Sen komentajan toimi eversti Albert Puroma. Erämaassa "Sunkun laivasto" rahtasi suomalaisten huoltoa Tuutijärveltä pitkin järvien muodostamaa vesistölinjaa heinäkuun alkupäiviltä alkaen. Pioneerit ja linnoitusjoukot uurasivat puolitoista kuukautta ja saivat tehtyä huoltouran järvilinja länsipuolelle sekä saksalaiset tien Lampelasta Vuorikylän tielle ennen elokuun puoliväliä.

Jänkäjäkärien huoltoreittinä käytettiin pitkiä järviä, kuten Tuuti-järveä. (SA-kuva)

JR 12:n tehtävänä oli katkaista Vuorikylään johtava tie Killuntaivaaran ja Kaakkurilammen välisellä alueella. Neuvostojoukot tekivät heinäkuun 7. päivänä vastahyökkäyksen luoteesta Mikkolan alueelta. Saksalaisten syöksypommittajien tuella vastahyökkäys kyettiin torjumaan. Saksalaisten kohdattua heti alkuvaiheessa ankaraa vastarintaa "vuorilinnituksen" valtaamisyrityksissä muutettiin 6.D:n tehtäväksi katkaista mahdollisimman nopeasti Kelsinkäisissä rautatie ja maantie eikä edetä

maastoitse suoraan Alakurttiin. 169. D:n oli määrä avustaa suomalaisia Kuolajärven pohjoispuolitse Alakurttiin johtavalle tielle tehtävällä hyökkäyksellä.

Puroman komentamat joukot suuntasivat 8.7. iltayöllä kohti Kelsinkäistä. Kaksipataljoonainen JR 12 vahvennuksenaan Kevyt osasto 3 ja pioneiripataljoonan kolme joukkuetta valtasi seuraavan aamuyön aikana aluetta hallitsevan Kieristelmävaaran, katkaisi rautatien Kieristelmävaaran pohjoispäässä sekä miehitti neuvostojoukkojen alueelle rakentamat kivistä pinotut taisteluasemat. Puna-armeijan aamun tunneilla aloittaman vastahyökkäyksen vuoksi suomalaiset eivät voineet jatkaa hyökkäystä, vaan heidän oli ryhmytettävä puolustukseen. Puna-armeijan vastahyökkäys käynnistyi varsin nopeasti, sillä vaaran tuntuunmassa oli neuvostoliittolaisen 104. divisioonan esikunta.

Keskipäivällä tilanne oli jo niin kireä, että Puroma pyysi pikaista syöksypommittajatukea, sillä neuvostoliittolaisten painostus oli todella ankara ja he saivat koko ajan lisää voimia sekä idästä että lännestä. Patruunatilannekin alkoi olla

huono eikä kaikkia haavoittuneita ehditty evakuoida taaksepäin. Saksalaiset lentokoneet pudottivat elintarvikkeita ja 6. divisioona toimitti ampumatarvikkeita, mutta saksalaisia apuvoimia ei näkynyt.

Apuvoimat eivät olleet kyenneet kuljettamaan maastoitse tykistöä, panssari-torjuntaa sekä huoltoa ja siksi mukana oli vain se, mitä reppuun mahtui. Pelkillä käsiaseilla ja konekiviväreillä ei torjuntataistelu onnistunut. Puna-armeija kykeni siirtämään taistelualueelle lisäjoukkoja sekä Kairalan että Alakurtin suunnilta ja ampumaan vaaran alueelle usealla tykistöpatteristolla. Puroman välitettyä tiedon Kelsinkäisen tukalasta tilanteesta ylemmälle johdolle hän sai luvan vetäytyä alueelta seuraavan yön aikana. Aamuyöllä siipirikko ja nälkäinen rykmentti vetäytyi lähtöalueelleen Nenäpalon tasalle, eikä kaikkia haavoittuneita ja kaatuneita ehditty evakuoida. Suomalaisten tappiot 8.-10. heinäkuuta käydyissä Kieristelmävaaran taisteluissa olivat vajaa 200 kaatunutta ja saman verran haavoittuneita. Suuri osa jänkäjäkäreistä oli aloittanut varusmiespalveluksensa vasta muutama kuukausi aikaisemmin.

Alakurtin valtaus ja eteneminen kohti Vermanjokea

Kelsinkäisen taistelujen ollessa kiivaimmillaan pyrkivät saksalaiset divisioonat ylittämään tai kiertämään pohjoisen kautta Kairalan vesistön. Neuvostoliiton joukot olivat räjäyttäneet Kairalan kapeikon sillat ja asettuneet hyvin puolustusasemiin vastarannalle. Koska hyökkäys ei edennyt toivotulla tavalla, siirsi kenraalievosti von Falkenhorst hyökkäyksen painopisteen kenraalimajuri Siilasvuon komentama III armeijakunnan suunnalle Kiestinkiin toivoen pääsevänsä sillä suunnalla nopeasti Muurmannin radalle. Moottoroidun SS-divisioonan pääosa sai 19. heinäkuuta siirtokäskyn etelämmäksi. XXXVI AK:n tehtävä oli edelleen eteneminen Kantalahteen. Kenraali Feigellä oli käytössään enää vain kaksi divisioonaa. Operaatiosuunnitelma oli yksinkertainen: saksalainen 169. divisioona koukkaa pohjoispuolitse ja suomalainen 6. divisioona eteläpuolitse kohti Kantalahtea.

Alakurtille suunnattu hyökkäys käynnistettiin elokuun puolivälissä. Tällä kertaa painopiste oli suomalaisten suunnalla ja päävoimien hyökkäys toteutettiin eversti Viiklan johtamana. Saksalainen JR 324 ja Konekivääripataljoona 13 oli alistettu suomalaisten johdettavaksi. Hyökkäys eteni jo seuraavana päivänä Kairalan ja Alakurtin väliselle tielle. Vastassa ollut puna-armeijan 104.D ja osa 122.D:aa olivat jäämässä saarroksiin Kairalan ja Uulantoinvaaran väliselle alueelle. Miehistö onnistui vetäytymään, mutta divisioonan tykistö ja noin 50 panssarivaunua jäivät sotasaaliiksi.

Noin viikon kestäneiden Nurmitunturin ja Uulantoinvaaran taistelujen jälkeen oli päätien ja rautatien suunnassa vielä pari linnoitettua taisteluasemaketjua ennen Alakurttia. Alakurtti vallattiin elokuun lopulla ja sen jälkeen suoritettiin Tuntsajoen ylimeno. Rakentajajoukoilla oli kova kiire saada maantie ja rautatie liikennöitävään kuntoon hyökkäysjoukkojen huollon järjestämiseksi.

Alakurtin valtaamisen jälkeen saksalainen 169.D jatkoi kärjessä ja kärsi paha- ja tappioita mm. Voitajoella. Hyökkäys pysähtyi Vermanjoelle 19. syyskuuta 1941. Vermanjoelta itään olisi ollut vastassa vielä uusia, vahvempia puolustus- ja taistelulinnoitteita, ja Neuvostoliitto kykeni rautateitse joustaviin joukkojen siirtoihin ja materiaalitäydennyksiin. Saksan ilmavoimat ei pystynyt katkaisemaan rautatieliikennettä kuin ajoittain. Monta puna-armeijan puolustuslinjaa oli murrettu, mutta ennen Kantalahtea oli edessä vielä useampi taisteluasemalinja. Sen enempää Saksalla kuin Suomellakaan ei ollut irrottaa tarvittavaa lisädivisioonaa hyökkäyksen jatkamiseksi. Saksalaiset olivat aliarvioineet pahasti vastassa olleen kolmen neuvostodivisioonan taistelukyvyn.

Asemasodan ajaksi saksalaisten alaisuuteen Vermanjoelle jäi suomalaisista joukoista Rajajääkäripataljoona 7 pohjoispuoliselle erämaa-alueelle ja Kevyt osasto 3 eteläiselle sivustalle. Valvontaa varten perustettiin erämaahan noin 30 miehen vahvuisia kenttävartioita. Kenttävartioilla oli tähtystyspaikkoja ja jalkapartiota mahdollisesti omaan selustaan pyrkivien tuholaisosastojen havaitsemiseksi. Ilmasuojelujoukot vastasivat selustan vartiointista. Suomalaiset ylläpitivät järjestelmää vuoden 1943 puolelle. Sen jälkeen saksalaiset olivat jo harjaantuneet erämaaolosuhteisiin. Saksalaiset sotilaat puolustivat Lappia kolme vuotta neuvostojoukkoja vastaan.

Asemasodan päättyminen

Puna-armeija mursi Leningradin saarron tammikuun puolivälissä 1944 ja se vaikutti merkittävästi koko Suomen ja Neuvostoliiton rintaman tapahtumiin. Saksalaisten oli pakko vetäytyä Narvajoen länsipuolelle. Stalin aloitti vuonna 1944 sarjan strategisia iskuja, joiden tavoitteena oli mm. irrottaa Suomi sodasta ja vallata Petsamon nikkelikaivokset. Neuvostovaimien massiivinen hyökkäys Karjalan kannaksella alkoi 10. kesäkuuta. Laatokan pohjoispuolella suomalaiset aloittivat vetäytymisen kesäkuun puolivälin jälkeen, kun huomattava osa taistelujoukoista oli siirretty vahvennukseksi Kannakselle. Nopeimmin saapuivat paikalle Lapista kuormatut lisävoimat. Kuolajärvellä saksalaisten reservijoukkona ollut 3. prikaatin sai siirtymiskäskyn jo 10. päivän aikana ja sen ensimmäiset kuljetuserät saapuivat Heinjoen asemalle 13. kesäkuuta. Yhtymien siirtäminen Laatokan pohjoispuolelta jatkui aina Tali-Ihantalalan suurtaisteluun

asti. Viime tingassa eli heinäkuun 1. päivänä ehti kenraalimajuri Vihman komentama 6.D perille ryhmittyykseen Ihantalalan kirkonmäelle ja Pyöräkankaalle puolustukseen. Puna-armeija massahyökkäys kilpistyi ja jänkäjäkärit olivat siellä voimallisesti mukana.

Suomi oli aloittanut rauhantunnustelut jo keväällä 1943, mikä huolestutti Saksaa. Ase- ja elintarviketoimitusten lopettamisella uhaten Saksan ulkoministeri von Ribbentrop vaati kesäkuun lopussa 1944 Suomen takuita taistelujen jatkamisesta Saksan rinnalla. Muussa tapauksessa käynnissä olleet asetoimitukset päättyisivät. Ylipäällikkö Mannerheim vaati tasavallan presidentti Risto Rytä antamaan von Ribbentropin vaatimat takuut, jotta sotilaallinen apu jatkuu. Rytä allekirjoitti viisaasti muotoillun asiakirjan ja sinetöi samalla oman kovan kohtalonsa 26. kesäkuuta 1944. Sopimuksen allekirjoitus oli vakava rikos syytettäessä ja rangaistaessa maan johtavia poliitikkoja vankeuteen niin kutsutussa sotasyllisyysoikeudenkäynnissä.

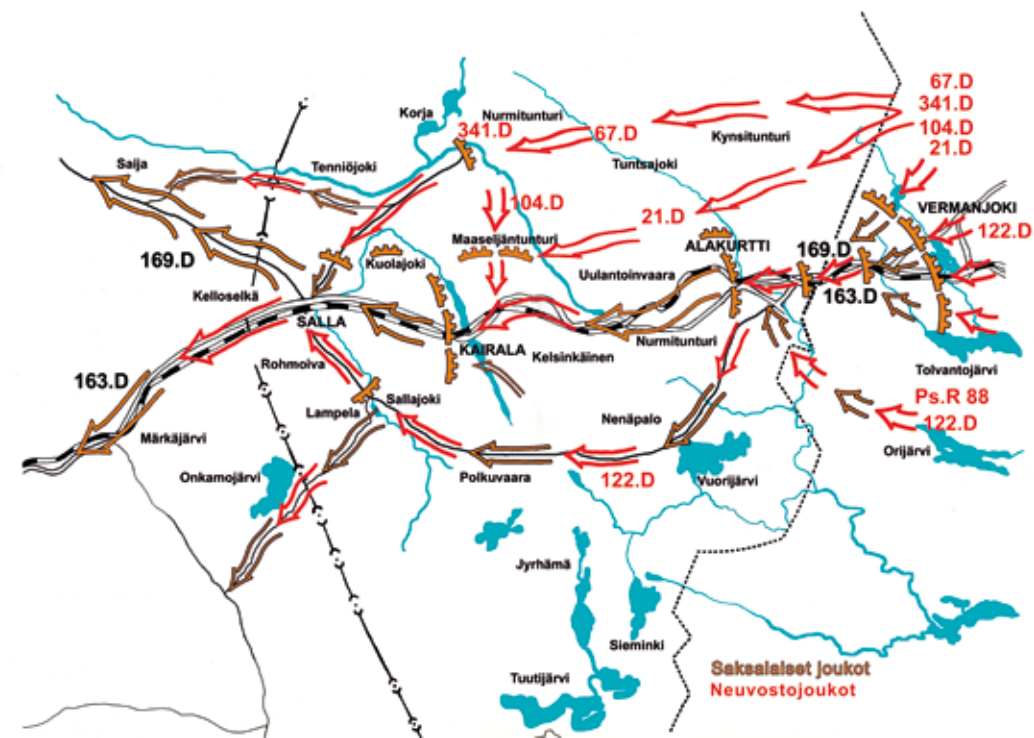
Toisen maailmansodan taisteluiden painopiste oli nyt Berliinin suunnalla ja kaikki irti saatavat voimat keskitettiin sinne. Suomen rintamiltakin ryhdyttiin irrottamaan puna-armeijan joukkoja heinäkuun puolivälissä.

Saksalaisten vetäytyminen Vermanjoelta ja Itä-Lapista

Suomen suorittaessa ensimmäisiä rauhantunnusteluja Neuvostoliiton kanssa keväällä 1943 ryhtyivät saksalaiset suunnittelemaan joukkojensa vetämistä Petsamon nikkelikaivosten ja Pohjois-Norjan kulkureittien suojaksi. Suomalaisen pyrkimys rauhaan kävi saksalaisille yhä selvemmäksi. Ylipäällikkö Mannerheimin päiväkäsky n:o 131/44 aseveljeyden päättymisestä elokuussa 1944 ei tullut saksalaisille yllätyksenä.

Saksalaisten vetäytymissuunnitelma sai peitenimen "Birke". Keskeisimmät puolustusasemat olivat Ivalon eteläpuolen Schutzwall ja Käsivarren poikki kulkeva Sturmbock. Rovaniemi oli Lapin tiestön solmukohta ja joukkojen mahdollisen vetäytymisteiden varmistamiseksi suunniteltiin sen ympärille linnoite Ringwall. Ringwall kulki Ranuan Ylimaasta Rovaniemen Auttikylään ja Kemijärvelle.

Kemijärven länsirannan linnoitteita oli ryhdytty tekemään jo keväällä 1944 samaan aikaan, jolloin suomalainen 3. prikaati siirrettiin saksalaisten reserviksi Sallaan. Savukosken tien suunta oli linnoitettu jo välirauhan aikana. Saksalaiset epäilivät neuvostoliittolaisten etenevän erämaan kautta Korjasta tai Kovdorista Jäämerentielle ja siksi Martin ja Tanhuan alueetkin suunniteltiin linnoitettaviksi.

Saksalaisten vetäytyminen Vermanjoen asemista syksyllä 1944.

Saksalaiset olivat vakuuttuneita, että Neuvostoliitto tulee miehittämään Suomen. Syyskuussa Saksan voima ei riittänyt enää vallankaappausyritykseen Suomessa, vaan vetäytyminen Lapista oli ainoa vaihtoehto. Stalin määräsi suomalaiset sitomaan saksalaisia joukkoja Pohjois-Suomen taisteluihin, jotta Neuvostoliitto saattoi puolestaan irrottaa osan yhtymistään Petsamon suunnalle sekä hyökkäykseen kohti Berliiniä.

Alakurtilta Sallaan sekä Korjasta Sallaan johtavien teiden suunnalla saksalaiset ja neuvostoliittolaiset kävivät kiivaita taisteluja. Puna-armeijan hyökkäysjoukoissa oli viisi divisioonaa. Vetäytyminen Vermanjoelta alkoi 10. syyskuuta. Neuvostoliiton joukot pommittivat marssiosastoja ja koukkasivat maastoitse saksalaisten selustaan katkaisten tien Kairalan kapeikon itäpuolelta. Vetäytyjät olivat jäämässä mottiin, mutta Alakurtilta Vuorikylään ja edelleen Lampelan kautta Sallan kirkonkylään rakennettu tie pelasti saksalaiset ja heidän sotamateriaalin. Syyskuun puolivälissä saksalaiset olivat vetäytyneet Sallan kirkonkylään. Kairalan kapeikkolinja oli saksalaisten hallussa 24. syyskuuta

asti. Joukkojen pääosa, armeijakuntajoukot, 163.D ja 169.D:n raskas tykistö-materiaali ja kuormasto siirtyivät Kemijärven kautta Vikajärvelle ja sieltä Jäämerentietä pohjoiseen. 169.D:n jalan etenevät joukot oikaisivat Savukoskelta Tanhuan kautta Sodankylään tehtyä kärryuraa pitkin ja suojasivat samalla pohjoisen sivustan.

Itä-Lapin asukkaat määrättiin evakuoitavaksi ennen saksalaisten peräytymistä. Alkuvaiheessa saksalaiset auttoivat alueen ihmisiä evakuoinnissa, mutta välit kiristyivät, kun suomalaiset ja saksalaiset aloittivat aseelliset yhteenotot syyskuun loppupuolella. Itä-Lapin alueella ei saksalaisten ja suomalaisten välillä ollut juuri aseellisia yhteenottoja.

Lapin sodan alkaessa oli pohjoisessa joukkoja kaikkiaan yhdeksän divisioonaa, 7-12 kuukauden sotamateriaali ja arviolta 200 000 sotilasta tai työläistä. Saksalainen Konekivääripataljoona 4 oli siirretty selustanvarmennus- ja linnoitustöihin Kemijärven länsirannalle maaliskuussa 1944. Pataljoona rakensi Ringwall-asemia mm. Kemijärvellä Tohmon ja Levärannan kylissä. Samoin valmistettiin uusia ilmatorjunta-asemia Kemijoen itäpuolelle. Saksalaiset pitivät vesistökapeikon hallussaan lokakuun puoliväliin asti. Kun Kemijoen yli kulkevaa rautatiesiltaa ei enää tarvittu, se räjäytettiin poikki useammasta kohdasta. Hanhikosken lentotukikohta tuhouttiin ja siellä olevat parakit poltettiin. Kemijärven keskustan rakennuksista tuhoutui noin kolmasosa. Muun muassa kirkko ja rautatieasema paloivat. Tulen tuikattiin myös kaikkien karsamialueiden, huoltokeskusten ja sairaaloiden parakit.

XXXVI vuoristoarmeijakunta vetäytyi Kemijärven ja Savukosken kautta Sodankylään ja sieltä Schutzwall-asemiin Ivaloon. Puna-armeija yritti motittaa perääntyvät saksalaiset. Viimeinen kiivas taistelu käytiin lokakuun alkupuolella Korjan ja Keinuvaaran välisellä tiellä. Stalin antoi syyskuun lopulla jyrkän käskyn pysäyttää eteneminen ja jättää Pohjois-Suomi miehittämättä. Neuvostoliiton joukot pysähtyivät Onkamoon Märkäjärvelle ja Naruskaan. Myös Kuusamossa ja Ivalossa neuvostojoukot ehtivät tulla Suomen puolelle.

Ensimmäiset vakavammat taistelut suomalaisten ja saksalaisten joukkojen välillä alkoivat Pudasjärvellä 28. syyskuuta. Siihen asti oli käyty "valesotaa" aiemmin tehdyn sopimuksen mukaisesti. Tornion mairinnousu lokakuun alussa muutti Lapin sodan luonteen lopullisesti. Aseveljeyttä ei enää ollut. Sodan luonteen muututtua hävitystyö muuttui lähes totaaliseksi. Sallan alueella säästyivät Kursun ja Salmivaaran kylät. Kemijoen varrelta säästyi kyliä joen itäpuolella, mutta länsipuolella vain Suvannon kylä sekä yksittäisiä rakennuksia mm. Tohmossa ja Levärannalla sekä Tapionniemessä, Vuostimossa ja Saunavaarassa. Savukoski tuhouttiin totaaliseksi ja Pelkosenniemiinkin varsin pahoin.

Kannaksen taisteluista vapautunut 6. D suunnattiin Lapin sodassa kohti Rovaniemeä ja Rajajääkäriprikaati kohti Kemijärveä. Itä-Lapin miesten vuonna 1941 perustama RajaJP 7:n 2.komppania saapui Kemijärven keskustaan 18.10. kello 18. Esikunta saapui kirkonkylään pari päivää myöhemmin perustaen esikuntansa yhteiskoululle. Pataljoonan komppaniat määrättiin perustamaan kenttävartioiden siten, että aikanaan Joutsijärvellä perustettu 1.komppania (entinen 16.RajaK) lähti kohti Märkäjärveä ja perusti kenttävartioiden Kelloseleeseen ja Onkamoon. Savukoskella perustettu 2.komppania (entinen 26. RajaK) sai käskyn edetä Pelkosenniemen kautta Savukoskelle asettaen kenttävartioiden Kuoskuun ja lähettämään partion Marttiin. Karhujärvellä perustettu 3. Komppania (46.RajaK) käskettiin perustaa kenttävartio Karhujärvelle. Rajajääkärien kohtaama maisema oli lohduuton, varsinkin tienvarsilla vallitsi täysi hävitys. Miinoja oli asennettu kaikkiin mahdollisiin paikkoihin. Pioneerit ryhtyivät purkamaan miinoja. Pian tuli kuitenkin käsky, että itäosan miinoitteita ei pureta toistaiseksi. Pelättiin edelleen, että pysähtymään määrätty neuvostojoukot saattavat lähteä liikkeelle.

20. vuoristoarmeijan esikuntapäällikkö Hölter hyvästeli 6. lokakuuta suomalaiset yhteysupseerit Rovaniemellä. Hän lausui mm. seuraavaa: "Tällä hetkellä näyttää tilanne siltä, että venäläiset tulevat miehittämään Pohjois-Suomen ainakin Kuusamon–Kemin korkeudelta saakka... Me saksalaiset jätämme venäläisille hävitetyt, aution erämaan, kuten tekin suomalaiset tekisitte ja olette useamman kerran jo aikaisemmissa sodissa tehneetkin... Kaikista viimeaikaisista tapauksista huolimatta toivon Suomen kansalle tarmoa ja rohkeutta raivata kaikista vastustuksista huolimatta tiensä onnelliseen tulevaisuuteen."

Joukkojen kokoonpanoista

Jatkosodan alkaessa sekä suomalaiset, saksalaiset että neuvostoliittolaiset divisioonat olivat miesvahvuudeltaan lähes saman vahvuisia. Kussakin oli kolme jalkaväkirykmenttiä. Eroa oli lähinnä raskaiden aseiden, kuten kenttä- ja panssarintorjuntatykkien sekä ajoneuvojen määrissä. Suomalaisessa divisioonassa oli vähiten raskaita aseita ja moottoriajoneuvoja.

Sodan kuluessa suomalaisten jalkaväkidivisioonasta vähennettiin yksi jalkaväkirykmentti, jolloin divisioonan taktiset käyttöperiaatteet heikkenivät. Puna-armeijan yhtymien joukkoyksikköjen määrä säilyi entisenä, mutta miesmäärät vähenivät alle puoleen alkuperäisestä. Saksalaisten jalkaväkidivisioonien kokoonpano pysyi samana, mutta varsinkin sodan loppuvaiheessa yhtymien miesvahvuudet olivat tappioiden jälkeen supistuneet jopa kymmenesosaan.

ITÄ-LAPIN SOTAHISTORIAALLISIA KOHTEITA

Salla

Alueen historiaa

Sallan kunta oli aikaisemmin Kuolajärven kunta. Kunnan ja seurakunnan nimi muutettiin Sallaksi vuonna 1936 kirkkoherra Erkki Koiviston aloitteesta. Entinen kuntakeskus sijaitsi Sallatunturin juurella molemmin puolin Sallajokea. Kuolajärvi tulee saamenkielisestä sanasta Guollejaur, joka tarkoittaa kalaisaa järveä. Vanhassa Sallassa on Kuolajärven vesistö, josta alkava Kuolajoki laskee länteen ja yhtyy Saijalla Tenniöjokeen. Kuolajärvi oli ennen sotia lähes 12 000 neliökilometriä laaja kunta, jossa asui noin 5 500 asukasta.

Talvisodassa ja uudelleen jatkosodan jälkeen Salla menetti noin 6000 nelikilometrin alueen Neuvostoliitolle. Sota tuhosi arviolta 80% Sallan rakennuskannasta. Alueen jälleenrakentaminen kesti aina 1960-luvulle saakka.

Sallan väkiluku oli suurimmillaan 1960-luvun alussa, jolloin asukkaita oli noin 11 000. Voimakas muuttoliike Ruotsiin ja Etelä-Suomeen on pienentänyt kunnan asukasluvua voimakkaasti. Asukasluvu oli vuonna 2013 3 900 henkilöä.

Sotahistoriallisia kohteita Sallassa

Paikanselän sotamuistomerkkialue

Talvisodan päättymisen muistomerkki paljastettiin Paikanselässä vuonna 1971 ja Mannerheim-ristin ritareiden muistomerkki 1992. Mannerheim-ristin ritari Olavi "Olli" Remes oli Sallan rajavartioston palveluksessa. Remes taisteli eri rintamaloikoilla ja ansioitui erityisesti sissitoiminnassa. Ennen sotia hän oli yksi Suomen parhaista talviurheilijoista. Toinen Lapin rajavartioston erinomainen taistelija ja sissi oli Mannerheim-ristin ritari Olavi Alakulppi.

Paikanselän taistelualueella sijaitsee myös entisöity korsu. Maastossa on jäänteitä kahdesta ruotsalaiskorsusta ja neljästä keskeneräiseksi jääneestä korsukaivannosta sekä lukuisista poteroista. Salmijoen kanjonille menevän tien suunnassa voi havaita myös talvisodan aikaisen tähytyspetäjän.

Ruotsalainen vapaaehtoisjoukko, Svenska Frivilligkåren (SFK) otti rintamavastuun Sallassa 28.2.1940 ja oli Paikanselässä talvisodan päättymiseen saakka.

Marsalkka Mannerheim piti talvisodan päättymisen jälkeen ruotsalaisille vapaaehtoisille kiitospuheen Paikanselässä. Sallan suunnalla taistelleista vapaaehtoisista kaatui 38 miestä. Heistä kaksi oli norjalaisia.

Ruotsalaisten vapaaehtoisten muistokivi on paljastettu 1952 Paikanselässä. Se on ruotsalaisten vapaaehtoisten perustama muistokivi, jossa on kuuden kaatuneen ruotsalaisvapaaehtoisen nimet. Toinen muistokivi paljastettiin 9.6.1990 vanhan muistomerkin lähelle ja siinä on 32 kaatuneen sotilaan nimet. Ruotsalaisten vapaaehtoisjoukkojen yhdistys lahjoitti Paikanselkään 37 millimetrin Bofors-panssarintorjuntatykin vuonna 1995. Samanlaisella tykillä ruotsalaiset tuhosivat Paikanselässä neuvostopanssarin. Everstiluutnantti Magnus Dyrssenin muistomerkki on paljastettiin Paikanselässä vuonna 1949 paikalle, jossa ruotsalaisen taisteluosaston komentaja kaatui 1.3.1940.

Sallan Salpalinjakohteet

Salpalinjaksi kutsutaan noin 1200 km:n mittaista puolustuslinjaa, joka rakennettiin vuosina 1940–1941 ja 1944 Suomen itärajan puolustamiseksi. Sallan Salpalinjaa rakennettiin syksystä 1940 kesään 1941. Kiviasteiden lisäksi tehtiin piikkilankaesteitä, konekivääri- ja tykkipesäkkeitä, korsuja sekä taisteluhautoja. Salpalinjaa voi nähdä Sallan keskustassa Kuusamoon mennessä oikealla ja

Kemijärvelle mentäessä vasemmalla. Itään päin mentäessä, noin 2 km kirkonkylältä Ruuhijärvelle, on opaste tien pohjoispuolella ja maastossa tien eteläpuolella konekivääripesäke ja tykkiasema. Maastossa on vapaussodan aikainen Murhamänty opasteineen.

Salpalinjan linnoitteita on myös Etelä-Sallassa. Aholanvaaran kylässä on linjaan kuuluva panssarieste ja Kuukasviidassa Tuohilammen lähellä sijaitsi vahvennetun komppanian tukikohta. Pohjois-Sallassa Särkelän kylässä Särkijärven etelä- ja länsipuolella oli vahva puolustuskeskus, jonka tehtävänä oli sulkea Saijantie. Saijan hautausmaan eteläpuolella sijaitsi vahva tukikohta, jonka rakentaminen aloitettiin jo talvisodan aikana. Savukosken tien varrella on nähtävissä Salpalinjan kiviasteita ja asemien jäänteitä.

Sotkan kellari

Heikki Sotkajärvi perusti 1910-luvulla perheensä kanssa Sotkan kruununmetsätorpan, josta tuli Hautajärven ja Märkäjärven välillä kulkeneiden ihmisten pysähdys- ja levähdyspaikka. Neuvostojoukot tuhosivat Sotkan rakennukset talvisodassa, mutta kellari säästyi. Talvisodan aikana kellarissa lämmitteli neljä suomalaissotilasta, jotka neuvostopartio yllätti. Kahakassa haavoittui kuolettavasti yksi suomalainen yrittäessään hyökätä kellarista ulos. Loput suomalaiset lukitsivat itsensä kellariin, jonne neuvostosotilaat yrittivät tuhota heidät käsikranaateilla. Suomalaiset tukkivat ilmanvaihtotorven repuillaan niin, että käsikranaatit räjähtivät laipiossa eivätkä vahingoittaneet heitä. Sotkan kellari on entisoitu vuonna 1996, ja se sijaitsee lähellä Sallatunturia noin 10 km Kuusamon suuntaan menevän päätien vasemmalla puolella.

Jänkäjääkäreiden muistomerkki

Hautajärvellä, Sallasta Kuusamoon päin noin 44 km on Jänkäjääkäreiden eli JR 12 muistomerkki. Muistomerkki on paljastettu vuonna 1977 ja sen on suunnitellut professori Ensio Seppänen. JR 12:n miehiä kutsuttiin jänkäjääkäreiksi, koska he olivat tottuneet toimimaan erämaaoiloissa. Jänkäjääkäreiden johtajana toimi jatkosodan hyökkäysvaiheessa 1941 eversti Albert "Reikärauta" Puroma.

Partisaanien uhrien muistomerkki Kiviaavalla

Partisaanit surmasivat viisi heinänteossa ollutta siviiliä Kiviaavalla 15.7.1943. Muistomerkki on perustettu jatkosodan aikana partisaanien uhreiksi joutuneiden siviilien muistolle. Aloitteen merkin pystyttämiseksi on tehnyt uhrien omainen Herman Hautajärvi. Merkki sijaitsee uhrien vangitsemispaikalla, Kiviaavalla, Hautakylästä Niitselyksen tietä noin 10 km Pahtovaaran suuntaan.

Tieltä on Kiviaavalle noin 2 kilometriä polkua pitkin. Paikalle on opasteet Hautajärveltä.

Sodan jälkeen miinaräjähdyksissä menehtyneiden muistomerkki

Muistomerkki sijaitsee Särkelässä. Sen on toteuttanut taiteilija Kari Tiukuvaara Kotalan kylätoimikunnan toimeksiannosta. Merkki on paljastettu vuonna 1997 niiden seitsemän siviilin muistoksi, jotka raivaamattomat räjähteet surmasivat Kotalan–Mukkalan alueella vuosina 1945–1949.

Kahden helsinkiläispojan muistomerkki

Salmivaarassa rautatien ja maantien yhtymäkohdassa ylikäytävän eteläpuolella on helsinkiläisten koululaisten Lauri Matti Hämäläisen ja Eino Osvald Ekegrenin muistomerkki. Työvelvollisina Sallassa olleet pojat kuolivat suutariksi jääneen lentopommin räjähtäessä. Muistomerkin perustivat poikien omaiset 1944.

Sallan sota- ja jälleenrakennusajan museo

Museon perusnäyttely on aikamatka Kuolajärven eli Sallan historiaan 1900-luvun alusta aina 1960-luvulle saakka. Ensimmäisessä osassa kerrotaan vuosisadan alun elämästä Kuolajärvellä. Toisessa osassa siirrytään sota-aikaan. Talvisodan syttyminen muutti Sallan elämää ratkaisevasti. Kodit ja kotiseutu jouduttiin jättämään lopullisesti. Sodan seurauksena pitäjän pinta-ala kutistui puoleen entisestä. Näyttelyn kolmas osa, museoasunto esittelee jälleenrakennusaikaa. Ankaran työn tuloksena Sallasta tuli 1960-luvulla maan suurimpia maidontuottajakuntia. Museon piha-alueella on ulkonäyttelyalue. Museoon voi tutustua omatoimisesti tai opastetulla kierroksella. Museossa on pirttikahvila ja museomyymälä. Museo on avoinna yleisölle syys-toukokuussa ti-pe, su klo 10–16 ja kesä-elokuussa ti-su klo 10–18. P. 040 579 0762. Osoite: Savukoskentie 12.

Sallan rata

Moskovan rauhansopimuksessa Neuvostoliitto edellytti Suomelta Kemijärven ja Kantalahden yhdistävän radan rakentamista Suomen puolella vuoden 1940 aikana. Radan rakentaminen Kemijärven ja Sallan välille aloitettiin talvisodan jälkeen.

Neuvostoliitto oli aloittanut omalla puolellaan radan teon jo vuonna 1939 ennen talvisodan syyttymistä. Suomi rakensi radan Kemijärveltä Kelloseleeseen.

siten, että se oli mahdollisimman lähellä Kemijärvi-Salla maantietä. Neuvostoliitto sai radan Kantalahdesta valtakunnan rajalle valmiiksi 25.2.1941 ja Suomessa kiskotukset radalle olivat valmiita 15.5.1941. Siltatyömaat olivat jatkosodan syttyessä vielä kesken.

Jatkosodan syttyttyä perääntyvät neuvostojoukot hävittivät rautatietä vaikuttaakseen hyökkääjän etenemistä. Rataa kunnostettiin syksyyn 1944 saakka, jolloin saksalaiset aloittivat vetäytymisen asematopaikoilta. Saksalaiset tuhosivat perääntyessään valmiiksi saadun rautatien ja rata avattiin uudestaan liikenteelle vasta 1947. Rataosuuden liikenne oli säännöllistä vuoteen 1963 saakka, jolloin paikallisjunien vuoroja vähennettiin jyrkästi. Kemijärven ja Sallan välinen henkilöjunaliikenne lopetettiin vuoden 1968 toukokuussa.

Sallan asema-alueella sijaitsee useita rakennuksia, jotka on rakennettu 1940-luvun lopussa. Rata-alueen rakennukset sijaitsevat pääasiassa kirkonkylän keskustassa Savukoskentie ja junaradan välillä. Asema-alueeseen voi tutustua ulkopuolelta, sillä osa rakennuksista on asuinkäytössä. Asema-alue on yksi Sallan kulttuuriympäristöistä ja kylämaisemallisesti tärkeää aluetta. Asema-alueen rakennukset omistaa Sallan kunta. Salmivaaran aseman luona on vanha mänty, jota Sallan radan rakentajat käyttivät kiintopisteenä rautatielinjausta tehtäessä vuosina 1940–1941. Mänty rauhoitettiin vuonna 1991. Salmivaaran kylä sijaitsee Sallasta noin 11 km Kemijärven suuntaan. Mänty on päätien oikealla puolella Sallan suunnalta tultaessa.

Sallan radan asemat jatkosodan aikana. Karhun asema oli viimeinen saksalaisten käytössä ollut asema. Kutsan asema tunnetaan myös Nurmen asemana. Piirros Eljas Pöhlö.

Sallan kirkko

Sallan nykyinen kirkko on rakennettu vuosina 1948–1950 ja vihitty käyttöön 2.7.1950. Kirkon suunnittelivat arkkitehdit Eero Eerikäinen ja Osmo Sipari. Kirkon vieressä olevan seurakuntatalon on suunnitellut arkkitehti Matti Leiber ja talo valmistui vuonna 1980. Sen edessä on taiteilijaprofessori Ensio Seppäsen vuonna 1986 muotoilema evakkopatsas ”Lyhyt lepo hetki”. Myös sankaripatsas on kirkon luona. Sallassa ei ole sankarihautoja, vain muistomerkki, ”Hauta etulinjassa”. Sen on suunnitellut Aimo Tukiainen ja paljastettu vuonna 1953. Kirkossa toimitetaan jumalanpalvelus sunnuntaisin kello 11. Lisäksi kirkossa järjestetään konsertti- ja musiikkitilaisuuksia. Sallan seurakunnalla on lisäksi rajaseutukirkko Hautajärvellä ja kyläkirkko Kursussa.

Sallassa kaatuneiden neuvostosotilaiden muistomerkki

Muistomerkki on Osmo Rautiaisen käsialaa ja pystytetty vuonna 1946. Muistomerkki on kirkonkylässä omakotiasutuksen keskellä Tapulitiellä. Muistomerkki on suomalaisten perustama.

Neuvostoliittolaisten sotavankien hauta

Hauta sijaitsee noin 7 kilometriä Sallasta oikealle kääntyvän Hautaniemen tien varrella. Hautaniemen tietä ajetaan n. 1,4 km, auton voi pysäköidä y-risteykseen. Muistomerkki on metsässä tulosuunnasta katsoen tien vasemmalla puolella noin 100 m päässä. Haudassa on myös talvisodassa kaatuneita neuvostosotilaita.

Saija

Saijassa on runsaasti jäänteitä suomalaisten rakentamista puolustusasemista. Saijan hautausmaan eteläpuolella sijaitsi vahva tukikohta, jonka rakentaminen aloitettiin jo talvisodan aikana. Saijan pirtin alueella sijaitsi talvisodan aikana ensin osasto Suorannan ja helmikuun 1940 lopulta alkaen osasto Roinisen esikunnat. Itse rakennus on jälleenrakennusaikana kyläläisten voimin rakennettu kansantalo. Talvisodan aikaisia, Sallassa kaatuneita neuvostosotilaita on haudattu Saijan hautausmaan sotilashautaan. Kovdorin kaupunki on pystyttänyt sinne muistomerkkin vuonna 1995. Jatkosodan aikana Saijassa sijaitsi saksalaisten parakkikylä. Alueelta lähti jatkosodan alkaessa 1.7.1941 saksalainen 169. divisioona hyökkäykseen kolmena eri taisteluosastona kohti Kantalahtea maastoitse Sallan ja Kairalan väliselle tielle. Divisioonan huoltoa varten rakennettu kapulatie ulottui Raatikan kylästä vanhaan Sallaan.

Jälleenrakennusajan kohteita

Talvi- ja jatkosodan välisen välirauhan aikana osa sallalaisista ehti palata kotiseudulle ja aloittaa jälleenrakentamisen. Jatkosodan lopussa Salla kuitenkin hävitettiin uudestaan. Rauhan tultua jälleenrakentamista ja siirtoväen uudelleenasuttamista ohjattiin Kuusamon-Sallan maanhankintalailla. Uusia asutusalueita perustettiin yhdeksän, joista yksi on Vallovaaran kylä. Asutustilat sijoitettiin hajanaisesti pistoteiden varsiin, mikä on edelleen nähtävillä alueen tieverkossa. Suurin osa asutustiloista oli viljelystiloja ja vuoteen 1950 mennessä soita kuivattiin viljelysmaaksi noin 11 000 hehtaaria.

Asutustilat ovat ohjatusti rakennettuja tyyppitiloja, minkä vuoksi Sallan kyläteiden varsilla olevat harjakattoiset talot ovat varsin samanlaisia. Tyyppillinen rintamamiestalo on harjakattoinen, yhdellä savupiipulla ja kuistilla varustettu puutalo. Pihapiiriin kuului usein myös sauna ja karjarakennus.

Jälleenrakennusajan kohteita edustaa myös Suoltijoen savottakartano (noin 68 kilometriä Sallasta Naruskalle). Savotta perustettiin 1950-luvulla sotakorvausten maksamiseksi ja poltetun Lapin jälleenrakentamiseksi. Savottakartanon läheisyydessä kulkee UKK-retkeilyreitti ja talvella moottorikelkkareitti. Toinen metsätyöhistoriaa kuvaava paikka on Riutukan uittotukikohta lähellä Kemijärven Suomutunturia (Tonkopurolla noin 8 km Suomulta itään), jossa on entistetty uittoränni ja opasteet tutustumista varten.

Kemijärvi

Alueen historiaa

Muinaislöytöjen perusteella tiedetään, että Kemijärvellä oli asukkaita jo kivi-kaudella. Ensimmäisten suomalaisten muuttaessa Kemijärvelle 1600-luvun alussa alueella ei asunut enää saamelaisia. Alue oli Lapin ja Lannan rajamaata, jossa saamelaiset kävivät kalastamassa. Uudisasukkaat aloittivat viljavassa Kemijokisuistossa talonpidon, maanviljelyn ja karjanhoidon. Kalastus ja metsästys olivat tärkeitä tulonlähteitä.

Kemijärven sijainti tarjosi hyvät yhteydet länteen Perämerelle, itään Vienanmerelle ja Laatokalle sekä pohjoiselle Jäämerelle. Vesireittien risteyskohdassa Kemijärvestä kehittyi vilkas markkinapaikka jo 1600-luvulla. Tärkein kauppavara oli silloinen arvokala, kuivattu hauki. Maantie Rovaniemeltä Kemijärvelle valmistui vuonna 1853 ja rautatie saatiin 1930-luvulla. Molemmat olivat suuria harppauksia kirkonkylän asuttamisessa. Keskustaajama kasvoi tunturien ja vaarojen maisemaan Kemijärven, Pöyliöjärven ja Kemijoen rannoille.

Kemijärven alueella käytiin talvisodan aikana ratkaisevia taisteluja. Neuvostoliiton joukkojen eteneminen itärajalta Kemijärven suuntaan kyettiin pysäyttämään Joutsijärvellä ja Mäntyvaarassa. Jatkosodan aikana alueella oli saksalaisten huoltokeskuksia ja vankileirejä Rovajärvellä, Ketolan lentokentän yhteydessä ja Joutsijärvellä. Talvi-, jatko- ja Lapin sodan aikana alueen rakennuksista tuhoutui 70 %.

Sodanjälkeen vuosikymmenen kestänyt jälleenrakennustyö ja voimalaitosrakentaminen loivat työpaikkoja ja vaurautta Kemijärvelle. Kemijärvestä tuli kauppa vuonna 1957 ja väkiluku oli suurimmillaan yli 16 000 asukasta. Veitsiluoto Oy:n (Stora Enso) sellutehdas rakennettiin 1960-luvun puolivälissä. Myös Seitakorvan voimalaitos otettiin käyttöön samoihin aikoihin ja Kemijärven säännöstely alkoi. Kauppa ja maalaiskunta yhdistyivät Kemijärven kaupungiksi vuonna 1973. Vuonna 2013 kaupungissa asui noin 8 000 henkilöä.

Sotahistoriallisia kohteita Kemijärvellä

Joutsijärvi

Joutsijärven kylä sijaitsee valtatie 5 ja kantatie 82 varrella, noin 40 kilometrin päässä Sallasta ja 25 kilometrin päässä Kemijärven keskustasta. Kylän alueella sijaitsevat talvisodan Mäntyvaaran taistelun ja ruotsalaisten vapaaehtoisten muistomerkit sekä rakenteita välirauhan aikana rakennetusta Salpalinjasta. Joutsijärvellä käytiin talvisodassa taisteluja, joissa suomalaiset suorittivat sissi-iskuja hyökkääjän selustaan häiriten joukkojen huoltoa. Neuvostojoukot vetäytyivät 15.1.1940 taisteluita Joutsijärveltä 45 kilometriä Märkäjärvelle (nyk. Sallan kirkonkylä) ja suomalaisjoukkojen hyökkäys pysähtyi 19.1.1940 Paikansekkään, jossa linjat säilyivät aina talvisodan päättymiseen saakka 13.3.1940.

Mäntyvaara

Mäntyvaaran taistelun muistomerkki sijaitsee Joutsijärvellä 5-tien varrella noin 20 km päässä Kemijärvestä. Muistomerkki paljastettiin vuonna 1960. Sen on suunnitellut Vilho Aalto. Sallan Pataljoonan joukot onnistuivat valtaamaan Mäntyvaaran laen ja pakottamaan vihollisjoukot vetäytymään talvisodan taistelussa. Neuvostoliittolaisen pataljoonan uhkaava eteneminen kohti Kemijärveä saatiin pysäytettyä. Suomalaisia kaatui Mäntyvaaran taistelussa 17 miestä. Neuvostojoukot menettivät taistelussa yli 300 miestä. Kaatuneet neuvostosotilaat on haudattu Mäntyvaaran laelle kolmeen joukkohautaan. Alueella on myös muistokivi. Mäntyvaaran luoteisrinteellä on lisäksi punaisella kartiolla merkitty jatkosodan aikainen neuvostosotavankien joukkohauta, johon on haudattu noin 380 vainajaa.

Ruotsalaisten vapaaehtoisten muistokivi sijaitsee samalla alueella Mäntyvaarassa. Muistomerkki on pystytetty kahdelle ruotsalaiselle, jotka kaatuivat ilmahyökkäyksessä Keihäsvaarassa vain päivää ennen talvisodan päättymistä.

Joutsijärven Salpalinjakohteet

Salpalinjan puolustuslinnoitteisiin kuuluvat betonibunkkerit ja pansariesteet sijaitsevat Joutsijärvellä. Nämä Salpalinjan rakenteet on rakennettu vuosina 1940–1941 Suomen itärajan puolustamiseksi. Joutsijärven kantalinnoitetut taisteluasemat ovat Salpalinjan pohjoisin bunkkerialue. Kylän keskellä, Hunajalammen rannalla on kunnostettu bunkkeri. Bunkkeri on avoinna yleisölle ympäri vuoden. Bunkkerimuseossa on mm. Salpalinjan rakentamisesta kertova valokuvanäyttely ja alueelta löytynyttä sotaesineistöä. Museota ylläpitävät Joutsijärven kyläläiset. Joutsijärvellä on myös pansariestekiviä sekä Sallaan että Kuusamoon johtavien pääteiden varsilla. Hunajalammen ympäri kulkevan pitkospuupolun varrella on opastauluja Joutsijärven historiasta.

Tasasenvaara

Tasasenvaaraan rakennettiin talvisodan aikana suomalaisten takimmainen puolustuslinja. Maastossa on nähtävissä linjan rakenteiden jäänteitä. Saksalaiset kunnostivat alueen taisteluautoja omaa mahdollista tarvetta varten syyskuussa 1944.

Puikkola

Puikkolan kylässä Törmäsen talossa sijaitsi talvisodan aikana ruotsalaisten vapaaehtoisten esikunta. Kylässä sijaitsee punaisella kartiolla merkitty jatkosodan aikainen sotavankien hauta lähellä rautatietä. Vangit olivat rautatietöissä Sallan radalla.

Ketola/Hanhikoski

Hanhikosken (Ketolan) kasarmialue perustettiin kesällä 1940 maavoimien uudelleen organisoinnin yhteydessä. Alue toimi koulutuskeskuksena välirauhan ja jatkosodan aikana. Lentokentän rakennustyöt oli aloitettu jo ennen talvisotaa ja kenttä saatiin valmiiksi kesällä 1941. Alueelle toimi 12. prikaatin esikunta, ensimmäinen pataljoona, tykkikomppania ja kranaatinheitinkomppania sekä viestikomppania, 40. autokomppania ja prikaatin huoltolaitoksia.

Itä-Lapin alueelle perustettavista kasarmialueista Hanhikoski oli suurin. Se jakautui henkilökunnan asuntoalueeseen, parakkialueeseen ja lentokenttään. Upseereille oli noin 30 perheasuntoa ja aliupseereille lähes 70. Parakkialueella oli miehistön majoitusrakennukset, varastot ja huoltotilat. Kaikkiaan alueella oli noin 200 rakennusta. Jatkosodan aikana alueella toimi saksalainen lentotukikohta sekä huoltokeskus. Suomalaiset käyttivät alueen länsiosaa koulutuspaikkana ja huoltotukikohtana. Saksalaiset polttivat parakit muutamaa rakennusta lukuun ottamatta syksyllä 1944. Alueella toimii nykyisin lentokenttä ja Sarriöjärven ampumaleirialue.

Saksalaisten puolustusasemat

Tohmossa ja Levärannalla sijaitsee saksalaisten puolustusasemia, jotka ovat osa saksalaisten vuonna 1944 Rovaniemen suojaksi rakennettua Ringwall -puolustusketjua. Niiden oli määrä olla suojaamassa saksalaisten vetäytymistä kohti Pohjois-Norjaa ja Ivaloa. Ringwall -puolustusketju rakennettiin Rannalta, Posiolta ja Kemijärveltä Rovaniemelle johtavien teiden varsille.

Kemijärven kirkko ja kirkkopuisto

Kemijärven nykyinen, neljäs kirkko on vihitty käyttöön juhannuksena vuonna 1951. Kirkon on suunnitellut arkkitehti Bertil Liljeqvist. Kirkossa on 850 istumapaikkaa ja Gerhard Schmidin vuonna 1984 rakentamat 41-kertaiset urut. Alttaritaulun on maalannut taiteilija Aale Hakava apunaan taiteilija Uuno Särkelä. Edellinen kirkko tuhoutui Lapin sodassa saksalaisten vetäytyessä Kemijärveltä. Vuodelta 1774 peräisin oleva kellotapuli säästyi sotien tuhoilta. Kellotapuli on rakennettu ylikiimikiläisen Heikki Väänäsen piirustusten mukaan. Vapaussodan muistomerkki on vastapäätä kirkon pääsisäänkäyntiä. Muistomerkki on Emil

Wikstömin vuonna 1925 suunnittelema. Patsaassa käytetty kivi on kiskottu miesvoimin Pöyliöjärven vastarannalta jäätä pitkin. Vakaumuksensa puolesta kaatuneiden muistomerkki sijaitsee vanhan hautausmaan länsipäädystä. Sankarivainajien muistomerkki valmistui vuonna 1956 ja sen tekijä on Kalervo Kallio. Tarinan mukaan patsas kuvaa isää, joka suojelee perhettään idästä tulevalta uhalta. Kirkkopuistoon on haudattu 325 sankarivainajaa, joista seitsemän on lottia. Kirkkopuistossa on myös Karjalaan jääneiden muistomerkki. Muistomerkki on paljastettu vuonna 1969 Koillis-Lapin Karjalaiset ry:n toimesta. Muistomerkkin on suunnitellut Kemijärven seminaarin kuvaamataidon lehtorina toiminut Olavi Orava ja muistomerkkin ilmaristin kerrotaan kuvaavan kahtia repeytynyttä Suomea.

Ruotsalaisten vapaaehtoisten muistolaatta

Kemijärven keskustassa Hillatien koulun ulkoseinässä (Hillatie 6).

Itsenäisyyden puisto/Veteraanipuisto

Kemijärven Taitelijaniemeen kaupungin keskusta-alueen läheisyyteen perustettiin pieni puistoalue Suomen itsenäisyyden 75-juhlavuotena 1992. Puisto tunnetaan nimellä Veteraanipuisto. Puiston perustivat Sotainvalidien Veljesliiton Kemijärven osasto, Kemijärven Sotaveteraanit ry sekä Kemijärven Rintamiesveteraanit ry ja naisjaosto. Puiston kunnossapidosta vastaa Kemijärven kaupunki. Puistoon on sijoitettu ranskalainen haupitsi (155 C Mle 1915 St. Chamond) vertauskuvallisesti osoittamaan kohti itää.

Vapaapalokunnan talo

Kemijärven keskustassa sijaitseva VPK:n talo on rakennettu 1913. Sen on suunnitellut rakennusmestari V. Kylmelin (myöh. Kaltio). I maailmansodan aikana Venäjän keisarikunnan sotilasviranomaiset ottivat talon käyttöönsä. Taloa käytettiin sotajoukkojen, linnoitustyöläisten, rahdinajajien ja sotapakolaisten majoituspaikkana. Kansalaissodan aikana taloon majoittuivat suojeluskuntalaiset.

Talvisodassa talo toimi suomalaisjoukkojen ja evakoiden huoltokeskuksena, missä lotat muonittavat ja huolsivat sotilaita ja siviilejä. Lotta-keskuksena toimineen VPK:n talon kahvilan seinään on kiinnitetty Lotta Svärd -järjestön alkuperäinen emaloitu tunnus. Helmikuun 18. päivänä 1940 vihollisen pommittaessa kirkonkylää VPK:n talo sai osuman, joka tuhosi puolet juhlasalin katosta ja lattiasta. Jatkosodan aikana talo oli saksalaisjoukkojen muonitus-pisteenä.

Pelkosenniemi

Alueen historiaa

Pelkosenniemi sijaitsee kolmen joen risteyksessä. Sijainti on antanut alueelle vaikutuksia monista eri kulttuureista. Jokea pitkin on kuljettu jääkauden väistymisestä alkaen ja kulkijoita on tullut idästä, etelästä ja pohjoisesta. Pelkosenniemeltä Kemijoen, Kitisen, ja Luiron vedet jatkavat Kemijokena Kemijärvelle ja edelleen Perämerelle saakka. Pelkosenniemen kunnan eteläraja oli Lapinmaan rajana noin 500 vuoden ajan. Raja kulki Pyhätunturin, Talviaissaaren, Karasinvaaran ja Vuotosuoman kautta.

Savolaiset uudisraivaajat pääsivät laillisesti Pelkosenniemen riista- ja kalamaille kuninkaan päätöksellä vuonna 1673. Lapin ja Lannan rajan yli muutti ensimmäisenä 1660-luvulla uudisasukas Paavali Pelkonen. Pelkosenniemen kunta piti nimensä Paavali Pelkosen asuinkentän mukaan. Pelkosenniemi oli osa Suur-Sodankylää eli Sompiota vuoteen 1916 saakka, jolloin kunta itsenäistyi yhtä aikaa Savukosken kanssa.

Pelkosenniemellä käytiin yksi Lapin alueen ratkaisutaisteluista talvisodassa 18.12.1939. Jatkosodan aikana alueella ei käyty taisteluja, mutta alueella oli saksalaisten huoltopaikkoja. Saksalaiset hävittivät Pelkosenniemellä rakennuksia vetäytyessään alueelta lokakuun alussa 1944. Kitisenjoen varrella oleva Suvannon kylä säilyi sekä sodan tuhoilta että jälleenrakennuksen ajan uudisrakennukselta.

Vuonna 1962 Pelkosenniemen asukasluku oli 2751 henkilöä, mutta nykyinen muuttoliike on vähentänyt kunnan asukasmäärää. Pelkosenniemi on nykyisin asukasluvultaan Lapin maakunnan pienimpiä kuntia. Pelkosenniemellä ja Kemijärvellä sijaitsee Pyhä-Luoston kansallispuisto, joka on perustettu 1938 ja laajennettu 2005 luoteispuolella sijaitsevalle Luoston alueelle.

Ukko-Luoston ja Lampivaaran lounaispuolella metsät ovat säästyneet kokonaan hakkUILta, ja ne ovat iältään jopa 400-vuotiaita.

Sotahistoriallisia kohteita Pelkosenniemellä

Pelkosenniemen taistelun muistomerkit

Talvisodan Lapin rintaman ratkaisutaisteluja käytiin 18.12.1939 Pelkosenniemellä Vasa- ja Lapinniemi-alueilla ja vihollisen eteneminen itärajalta Savukoskelta Kemijärvelle kyettiin pysäyttämään. Taistelun muistomerkki sijaitsee Lapinkankaalla. Muistomerkki on professori Ensio Seppäsen tekemä

ja se on paljastettu vuonna 1964. Vasaniemellä on taistelupaikkoja, joukkohautoja sekä talvisodassa kaatuneiden neuvostosotilaiden muistomerkki. Muistomerkki paljastettiin Vasaniemen taistelumaastossa 2002. Neuvostojoukot kokivat paikalla raskaat tappiot. Muistomerkki on Pelkosenniemen kirkonkylästä 5-tietä Savukoskelle kääntyvän tien oikealla puolella.

Nivatunturin saksalaistie

Saksalaisten ottamat neuvostosotavangit tekivät vuosina 1942–1944 Nivatunturin laitaan tien kohti Tanhuan kylää. Tieura kulkee Materoseljän porokämpältä Nivatunturin laitaa ja on paikoin vielä maastopyörällä ajettavassa kunnossa. Paikoin tieuran päälle on rakennettu metsäautoteitä.

Pelkosenniemen kirkko ja hautausmaa

Pelkosenniemen seurakuntaan kuuluu kaksi kuntaa, Pelkosenniemi ja Savukoski. Pelkosenniemen vuonna 1929 valmistunut puinen kirkko Kauppaharjulla säästyi sotien tuhoilta. Kirkko on arkkitehti Yrjö Sadenniemen käsialaa. Altaritaulu on taiteilija Aale Hakavan maalaus vuodelta 1954. Kangasalan urku-tehtaan vuonna 1937 valmistamissa uruissa on kymmenen äänikertaa. Ne siirrettiin Pelkosenniemelle 1962. Sankarihautausmaa on kirkon vieressä ja siellä lepää 78 sodissa kaatunutta. Sankarivainajien muistomerkkin on veistänyt Vilho Aalto ja se on paljastettu vuonna 1958.

Suvannon kylä

Suvannon kylä Pelkosenniemellä on Lapin ainoa sodilta säästynyt kyläkokoisuus, joka edustaa Perä-Pohjolan rakennusperinnettä. Se on miljööltään erittäin hyvin säilynyt jokivarsikylä Kitisen rannalla. Talonpoikaisarkkitehtuuria oleva rakennuskanta on osin jopa 1600-luvulta. Kylä säästyi sodan polttamiselta sekä sotien jälkeiseltä purkamis- ja uudelleenrakentamisajalta.

Suvannon kylä

Kairalan kylä

Saksalaisten vetäytyessä syksyllä 1944 Itä-Lapin alueelta vain harvat asuinpaikat säästyivät tuholta. Kairalan kylän länsipuoli säästyi tuholta, kun taas joen itäpuoli sijaitseva kylänosa tuhottiin täysin. Länsipuolella on edelleen nähtävissä paljon sotia edeltäviä rakennuksia.

Savukoski

Alueen historiaa

Esihistorialliselta ajalta 1700-luvulle saakka Savukoskella on ollut saamelaisasutusta. Kunnan alueelta on löytynyt kivikautisia ja rautakautisia asuinpaikkoja. Savukosken Kuoskun kylästä on löydetty Suomen vanhimmat rauta-aseet, jotka ovat peräisin noin 300 eKr. Asutus syntyi jokien varsille kulkuyhteyksien vuoksi. Ensimmäinen kirjallisissa lähteissä mainittu suomalainen uudisasukas Savukoskella on ollut Jaakko Karppinen 1690-luvulla. Hyvät riistamaat ja kalavedet vetivät yhä enemmän väkeä puoleensa ja vähitellen lisääntyvä suomalaisasutus syrjäytti saamelaiset. Sekä ruotsalaiset että venäläiset verottivat asukkaita. Savukosken kunta perustettiin keisarillisen senaatin päätöksellä vuonna 1916.

1900-luvun alkupuoli oli kunnassa suurten metsätyömaiden aikaa. Tunnetuin oli 1912–1916 toiminut Hugo Richard Sandbergin konesavotta Tulppiossa, jossa käytettiin Amerikasta hankittuja höyryvetureita puutavaran kuljetuksessa. Tällainen veturi on entisöity nähtävyydeksi Tulppioon. Neuvostoliitosta Sallan kautta Väriin savotalle tullut Jahvetti Moilanen yritti talvella 1922 nostattaa punakapinan Saporosokan kämpmäalueella. Tapahtumaketju tunnetaan nimellä ”läskikapina”.

Tyypillistä savukoskelaista maisemaa ovat laajat erämaat, josta yksittäiset tunturit kohoavat ympäristöään halliten. Tunnetuin tunturi on Joulupukin kotitunturi Korvatunturi, joka sijaitsee Suomen ja Venäjän rajalla. Kunnan pinta-alasta n. 1/3 on luonnonsuojelualuetta. Luonnolle antavat leimansa myös isot suoalueet sekä useat joet, joista suurin on kuntaa halkova Kemijoki. Kunnan pohjoisosassa Tuulomajoen vesistöön kuuluvat joet laskevat Jäämereen. Venäjän kanssa yhteistä rajaa on 65 kilometriä.

Talvisodan aikana Savukosken asukkaat joutuivat lähtemään evakkoon Neuvostoliiton hyökättyä Sallan suunnalta. Jatkosodan aikana Savukoskea koskettivat partisaani-iskut siviilikyliin sekä saksalaisten vetäytymiseen liittyvä tuhotyö. Sotien jälkeen käynnistyivät taas suuret metsätyösavotat. Kunnan asukasluku oli metsätyömaiden takia suurimmillaan 1960-luvulla, tällöin kunnassa oli noin 2400 asukasta. Vuonna 2013 asukkaita oli noin 1200.

Sotahistoriallisia kohteita Savukoskella

Savukosken Salpalinjakohteet

Salpalinjan pohjoinen päätepiste sijaitsee Savukoskella. Linnoitusketjun rakentaminen Suomenlahdelta Savukoskelle työllisti enimmillään 35 000 miestä ja 2 000 lottaa. Salpalinja koostuu valtavista, jopa 6 000- 7 000 kg painavista kivistä rakennetuista panssarivaunuesteistä, betonisista kantalinnoitteista sekä puisista ja kivisistä kenttälinoitteista, joissa on taisteluhautoja ja ampuma-, tähytys- ja konekivääripesäkkeitä.

Savukosken Sarvilammella voi tutustua kunnostettuun Salpalinjaan levähdyspaikalta lähtevällä pitkospuupolulla. Levähdyspaikka sijaitsee 1,5 km Savukoskelta Sallaan johtavan tien vasemmalla puolella. Reitin pituus on 1,2 km, josta pitkospuita on 0,8 km. Polku kulkee panssariesteiden vierustaa ja matkan varrella on kaksi kunnostettua kenttälinoitetta, suomalainen vartiopesäke vuodelta 1940 ja saksalainen tähytys- ja konekivääripesäke vuodelta 1944.

Partisaanien uhrien muistomerkki Kuoskussa

Muistomerkin suunnitteli professori Ensio Seppänen. Sen mahtava graniittipaasi on peräisin Salpalinjasta. Muistomerkki paljastettiin 22.7.1979. Siihen lisättiin 15.7.1994 laatta, jossa on kylässä surmattujen ja sodissa 1939–1945 kaatuneiden kuoskulaisten nimet. Neuvostoliittolainen rajavartio-osasto surmasi 3.9.1941 seitsemän kuoskulaista siviiliä ja sytytti kylän rakennuksia palamaan. Partisaanit hyökkäsivät kylään vielä myöhemmin useita kertoja. Kuoskun kylä sijaitsee noin 15 km Savukoskelta Sallaan päin. Muistomerkki on keskellä kylää tien pohjoispuolella.

Partisaanien uhrien muistomerkit Seitajärvellä

Partisaanit hyökkäsivät Seitajärven kylään 7.7.1944. Seitajärvelle oli tuotu noin ryhmän vahvuinen kenttävartio kylän turvaksi Kuoskun partisaanituhojen jälkeen. Partisaanien hyökätessä kenttävartion miehet jäivät kuitenkin häviölle ylivoimaa vastaan. Partisaanit ottivat mukaansa kiinni saadut ihmiset ja polttivat kolme taloa sekä piharakennukset. Ensimmäinen muistomerkki partisaanien uhriksi joutuneiden kyläläisten muistoksi on paljastettu 1979. Sen on suunnitellut professori Ensio Seppänen. Kiven reliefi kuvaa neuvostopartisaanien tuhotoimintaa sekä lintujen muodossa lähtöä ja vapautta kuoleman kautta.

Toinen Seitajärven partisaaniuhrien muistomerkki sijaitsee ”tappopaikalla” Paavonmaassa, noin 4 km kylästä kaakkoon. Muistomerkin ovat suunnitelleet Seitajärven kyläläiset ja luonnonkivistä tehty muistomerkki paljastettiin 1990. Paikalla surmattiin 7.7.1944 kymmenen vangiksi joutunutta lasta ja naista. 8-vuotias Mirja Arajärvi pahoinpideltiin samassa paikassa, mutta hän jäi kuin ihmeen kaupalla henkiin. Partisaanien uhrien Eliisa ja Valteri Ollilan muistomerkki Seitajärven Ollilassa (Järvenpääntie 3) paljastettiin 2001. Muistomerkki on Lapin sotilaspoikien perinnekilta ry:n perustama.

Saunakangas

Saunakankaalla sijaitsi välirauhan aikana 12. prikaatin kasarmialue ja jatkosodan aikana Erillisosasto Saun tukikohta. Er.Os Sau (1942-1944) perustettiin partisaani-iskujen torjuntaan. Erillisosasto Saun muistomerkki paljastettiin 1996. Sen pystyttivät Savukosken Sotaveteraanit ry Savukosken Saunakan-

kaalle Kemijoen rannalle, noin 10 km Savukoskelta Pelkosenniemen suuntaan.

Suojeluskuntatalon muistomerkki

Muistomerkki sijaitsee entisen Suojeluskuntatalon paikalla, nykyisen Kisakartanon tontilla. Muistomerkki paljastettiin 1998. Paikalla ovat toimineet Savukosken suojelus-

kunta ja Lotta Svärd ry:n Savukosken osasto vuosina 1926-1944. Suojeluskuntajärjestö (ruots. Skyddskår) oli Suomessa vuosina 1918–1944 toiminut vapaaehtoinen maanpuolustusjärjestö ja kansalliskaarti, joka lakkautettiin Liittoutuneiden valvontakomission määräyksellä syksyllä 1944. Järjestön ensisijaisena tehtävänä oli Suomen turvaaminen ulkoiselta uhalta. Lisäksi sillä oli Suomen sisäisiä tehtäviä, kuten virka-avun anto ja laillisen järjestysvallan turvaaminen. Se toimi tärkeänä runkona reserviläistoiminnalle ylläpitäessään rauhan aikana reservin koulutusta. Lotta Svärd -järjestö perustettiin vuonna 1921 ja sen tehtävänä oli tukea suojeluskuntien toimintaa. Lotta Svärd -järjestö oli vapaaehtoinen naisten maanpuolustusjärjestö. Järjestön toiminta oli aseetonta. Koulutuksen perusteella lotat jaettiin lääkintä-, varus-, toimisto- ja viesti- sekä keräys- ja huoltojaostoihin. Lotta Svärd -järjestö lakkautettiin marraskuussa 1944.

Savukosken rajaseutukirkko ja hautausmaa

Kirkko on rakennettu vuonna 1956 ja sen on suunnitellut arkkitehti Paavo Riihimäki. Alkuperäiseen rakennukseen kuuluivat vain kirkko ja pappila. Seurakuntatalo on rakennettu vuonna 1986 ja laajennusosan on suunnitellut arkkitehti Pentti Aho. Kirkolla olevan tilateoksen ”Ristin tie” on suunnitellut ja toteuttanut Upi Kärrri. Kirkossa on Kangasalan urkutehtaan 1966 valmistamat 7-äänikertaiset mekaaniset urut vuodelta 1976. Sankarivainajien muistomerkki sijaitsee Savukosken hautausmaalla. Patsaan on suunnitellut professori Ensio Seppänen. Sen lähellä lepää 58 talvi- ja jatkosodan sankarivainajaa. Patsas on paljastettu 1962.

Seitajärven uhrin haudattiin 28.7.1944 Savukoskella sankarihautojen läheisyyteen. Uhrien muistokivi on professori Ensio Seppäsen suunnittelema ja se on paljastettu 1979. Sotavuosina 1939–1945 evakkomatkoilla kuolleiden savukoskelaisten muistomerkin on suunnitellut rajaseutupappi Veikko Lindberg. Muistomerkki paljastettiin 1992 Savukosken hautausmaalla.

Venäjän puolella sijaitsevat kohteet

Alueen historiaa

Talvisodan ja jatkosodan tapahtumat liittyvät voimakkaasti Itä-Lapin rajaseutuun, Venäjän puolella sijaitsevaan maastoon. Niin sanottu vanhan Sallan alue on noin 6000 neliökilometrin alue, jonka Suomi menetti Sallasta sotien rauhanneuvotteluissa Neuvostoliitolle. Luovutetun alueen mukana menetettiin yhdeksän sallalaista kylää. Talvisodan hyökkäysvaiheessa ja jatkosodan hyökkäys- ja vetäytymisvaiheessa käytiin kiivaita taisteluja vanhan Sallan alueella. Välirauhan aikaan neuvostosotilaat rakensivat alueelle vahvoja taisteluasemia. Jatkosodan aikaan taistelualue ylsi vanhan Sallan alueelta Kantalahden suuntaan Vermanjoelle asti. Jatkosodan hyökkäys pysähtyi sinne syyskuusta 1941. Suomalaisjoukot irrotettiin alueelta ja rintamavastuu jäi saksalaisille. Vermanjoella alkoi syyskuuhun 1944 asti kestänyt asemasota.

Talvisodan rauhanehdoissa Salla menetti noin puolet pinta-alastaan Neuvostoliitolle. Suomalaiset kutsuvat aluetta vanhaksi Sallaksi. Kuvassa Sallan entinen kirkonkylä vanhan Sallan alueella jatkosodan alussa. Taustalla Sallatunturi. (Kuva: Sallan sota- ja jälleenrakennusajan museo)

Alakurtin suunnan sotahistoriallisia kohteita

Osa muistomerkeistä sijaitsee rajavyöhykealueella, minkä vuoksi niillä käymiseen tarvitaan passin ja viisumin lisäksi erityislupa. Rajavyöhyke ylittää rajalta noin 20 kilometrin päässä olevalle passintarkistuspisteelle saakka. Luvaton pysähtyminen rajavyöhykkeen muistomerkeillä voi pahimmillaan estää matkailijoiden vierailut alueella, joten on erittäin tärkeää, että matkailijoilla ja mat-

kanjärjestäjillä on rajavyöhykkeellä pysähtymiseen asianmukaiset ja voimassa olevat luvat.

Vanhan Sallan kirkkomaa

Kuolajärven eli vanhan Sallan kirkonkylän ensimmäinen kirkko oli C.L. Engelin piirtämä, 8-kulmainen hirsirakennus ja se valmistui vuonna 1838. Kirkko tuhoutui talvisodan alkupäivinä vuonna 1939. Kirkon lähetyksillä ovat vapaussodassa sekä talvi- ja jatkosodassa kaatuneiden sallalaisten sankarihaudat, sankarivainajien muistomerkki ja suomalaisten hautausmaat. Vanha hautausmaa on kirkon takana ja uusi hautausmaa on Siltajoen itäpuolella. Sankarivainajien muistomerkin läheisyydessä on myös vakaumuksensa puolesta 1918 kaatuneiden muistokivi. Nämä kohteet sijaitsevat rajavyöhykealueella.

Saksalaisten sotilaiden hautausmaa Vanhassa Sallassa

Vanhan Sallan kirkonkylän alueella, Peterinselässä sijaitsee saksalaisten sotilaiden hautausmaa, joka on perustettu jatkosodan aikana. Nykyisin hautausmaata hoitaa saksalainen Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V. Hautausmaalle on koottu sekä Kantalahden suunnan taisteluissa että Kiestingin ja Uhtuan suunnan taisteluissa kaatuneiden saksalaisten vainajien jäännökset. Hautausmaalle on haudattu myös viime vuosina vainajien etsintäpartioiden löytämiä, jatkosodassa kentälle jääneitä kaatuneita. Haudattuja on kaikkiaan yli 7000. Hautausmaa sijaitsee rajavyöhykealueella.

Neuvostosotilaiden hautausmaa Vanhassa Sallassa

Jatkosodassa kaatuneita neuvostosotilaita on haudattu Vanhan Sallan alueelle, Kantalahden johtavan päätien varteen perustetulle hautausmaalle. Neuvostosotilaiden veljeshaudassa lepää noin 600 kaatunutta. Hautausmaa sijaitsee rajavyöhykealueella.

Spekovin muistomerkki

Neuvostoliittolaisen rajavartija Aleksander Spekov kaatui talvisodan taisteluissa 1940 Aatsingissa. Kuolemansa jälkeen hänet julistettiin Neuvostoliiton sankariksi. Hänen muistomerkkinä sijaitsee vanhan Sallan alueella, päätieltä vasemmalle Kantalahden mennessä. Muistomerkki sijaitsee rajavyöhykealueella.

Kairalan kapeikko

Kairalan kapeikon alue oli taistelutantereena joulukuussa 1939, heinä- ja elokuussa 1941 sekä syyskuussa 1944. Taisteluasemia on nähtävissä sillan itäpuolella. Itäpuolella on myös venäläisten pystyttämä muistomerkki taistelussa menehtyneille neuvostosotilaille.

Kelsinkäinen

Kelsinkäinen on Kairalan itäpuolella olevan useamman vaaran muodostama ylänköalue. Suomalaisten joukkojen ensimmäiset talvisodan aikaiset taisteluasemat olivat vanhan tien suunnalla kohdassa, missä tunturi alkaa nousta. Alueen tunnetuin taistelupaikka on Kieristelmävaara, missä Jalkaväkirykmentti 12 kävi veriset taistelut 8.–10. heinäkuuta 1941. Suurin piirtein samalla alueella oli kovat taistelut syyskuun puolivälissä 1944 saksalaisten vetäytyessä Suomeen päin.

Alakurtin esikunta-alue

Saksalaisen XXXVI vuoristoarmeijan esikunta sijaitsi syyskuusta 1941 syyskuuhun 1944 Tuntsajoen varrella joen länsirannalla. Nykyinen tie menee esikunta-alueen halki. Tien pohjoispuolella, vanhan tien tuntumassa, on taistelukentältä löytyneiden neuvostovainajien hautausmaa 122. divisioonan muistomerkkialueella. Tuntsajoen länsirannalla vanhan sillan alueella on neuvostolentäjien muistomerkki.

Tuntsajoki

Tuntsajoen varrella käytiin kiivaat taistelut syyskuun alussa 1941. Neuvostosotilaat räjäyttivät tuolloin Tuntsajoen sillan perääntyessään Alakurtista. Saksalaiset puolestaan hävittivät ja miinoittivat alueen poistuessaan alueelta syksyllä 1944. Tuntsajoen itäpuolella nykyisen lentokentän alueella sijaisi saksalaisten lentokenttä jatkosodan aikana.

Voitatunturi

Vermanjoen ja Voitajoen välisellä alueella sijaitseva hallitseva maastonkohta. Saksalaiset ja suomalaiset joukot jatkoivat alueen valtaamista vielä senkin jälkeen kun joukot olivat päässeet jo Vermanjoelle.

Voitajoki

Puna-armeijan seuraava puolustuslinja Tuntsajoen jälkeen sijaitsi Voitajoella. Rakentajajoukot olivat tehneet itärannalle vahvoja konekivääripesäkkeitä sekä

raivanneet länsirannan puustoa saadakseen hyvän ampuma-alan. Vermanjoen asemat oli tehty samalla periaatteella.

Karhun asema

Kantalahden junaradan itäisin asema, mihin saksalaisilla oli junayhteys jatkosodan aikana. Neuvostoliitto oli rakentanut välirauhan aikana tasaisin välimatkoin pysäkkejä sellaisiin paikkoihin, missä oli mahdollisuus tehdä pariraiteet junien ohituspaikoksi.

Vermanjoki

Vermanjoen läntiselle puolelle pysähtyi saksalaisten ja suomalaisten joukkojen hyökkäys syyskuussa 1941. Joen itärannalle ryhmittyneet puna-armeijan joukot olivat tukevasti kenttälinnoitetuissa asemissa ja sen taistelua tuki useita tykistön tuliyksiköitä. Maantiesillan itäpuolella on Kantalahden kaupungin toimesta perustettu neuvostosotilaiden muistomerkki sekä venäjänkieliset opastaulut alueen taisteluista. Joen kummallakin rannalla on hyvin säilyneitä taisteluasemia sekä runsaasti piikkilankaesteitä. Alueella liikkuvan on muistettava, että alueella saattaa olla räjähtämättömiä ammuksia ja raivaamattomia miinoja.

ITÄ-LAPIN SOTAHISTORIALLISET KOHTEET KARTALLA

Savukoski

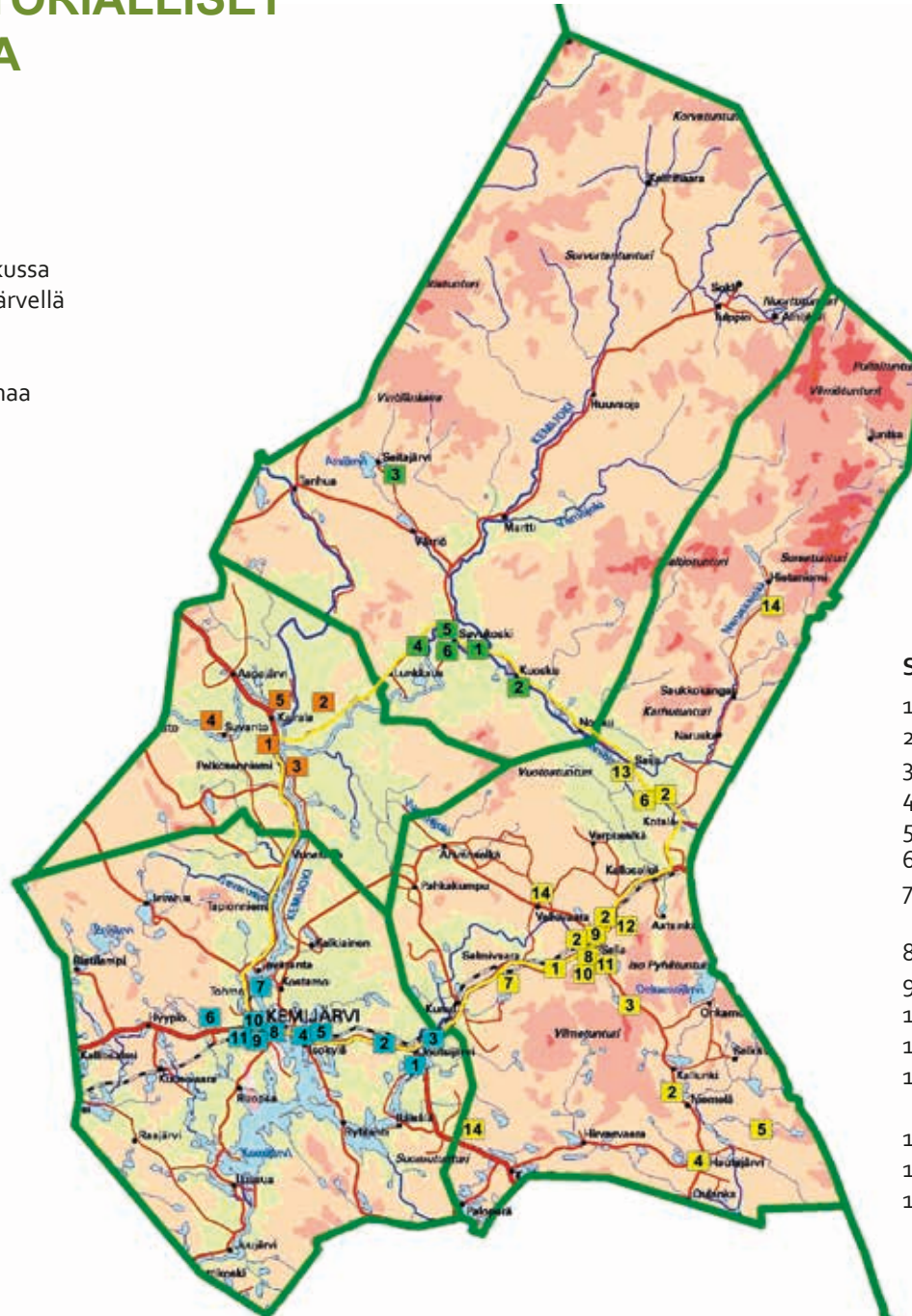
- 1 Savukosken Salpalinja-kohteet
- 2 Partisaanien uhrien muistomerkki Kuoskussa
- 3 Partisaanien uhrien muistomerkit Seitajärvellä
- 4 Saunakangas
- 5 Suojeluskuntatalon muistomerkki
- 6 Savukosken rajaseutukirkko ja hautausmaa

Pelkosenniemi

- 1 Pelkosenniemen taistelun muistomerkki
- 2 Nivatunturin saksalaistie
- 3 Pelkosenniemen kirkko
- 4 Suvanto
- 5 Kairala

Kemijärvi

- 1 Joutsijärvi
- 2 Mäntyvaara
- 3 Joutsijärven Salpalinjakohteet
- 4 Tasasenvaara
- 5 Puikkola
- 6 Ketola/Hanhikoski
- 7 Saksalaisten puolustusasemat
- 8 Kemijärven kirkkokuisto
- 9 Ruotsalaisten vapaaehtoisten muistolaatta
- 10 Itsenäisyyden puisto
- 11 Vapaapalokunnan talo

Salla

- 1 Paikanselän sotamuistomerkkialue
- 2 Sallan Salpalinjakohteet
- 3 Sotkan kellari
- 4 Jänkääjäkäreiden muistomerkki
- 5 Kiviaavan muistomerkki
- 6 Partisaanien uhrien muistomerkki
- 7 Sodan jälkeen miinaräjähdyksissä menehtyneiden muistomerkki
- 8 Kahden helsinkiläispojan muistomerkki
- 9 Sallan sota- ja jälleenrakennusajan museo
- 10 Sallan asema ja rata
- 11 Sallan kirkko
- 12 Sallassa kaatuneiden neuvostosotilaiden muistomerkki
- 13 Neuvostoliittolaisten sotavankien hautausmaa
- 14 Saija
- 15 Jälleenrakennusajan kohteita

LISÄTIETOJA ALUEEN MATKAILUPALVELUISTA

KEMIJÄRVI

No Man's Land – Kemijärvi matkailuinfo

Jaakonkatu 2-4, 98100 Kemijärvi
+358 (0)40 189 2050
info.visit@kemijarvi.fi
www.lakelapland.fi
www.kemijarvi.fi

Kemijärven kotiseutumuseo

Sepänkatu 4
98120 Kemijärvi
+358 (0) 5039 591
posti@kemijarvenmuseo.com
www.kemijarvenmuseo.com

PELKOSENNIEMI

Luontokeskus Naava – Pyhä-Luoston luonto- ja kulttuurikeskus

Luontotie 1, 98530 Pyhätunturi
+358 40 767 1144
visit@pyha-luosto.fi
www.pelkosenniemi.fi

SALLA

Sallan Matkailuinfo

Savukoskentie 12, 98900 Salla
+358 (0)400 269 838
tourist.info@salla.fi
www.salla.fi
Avoinna ma-pe klo 10-16

Sallan sota- ja jälleenrakennusajan museo

Savukoskentie 12, 98900 Salla
+358 40 576 0762
museo@salla.fi
www.salla.fi/museo

SAVUKOSKI

Savukosken matkailuneuvonta

Opastuskeskus Korvatunturi

(Metsähallitus)

Samperintie 32, 98800 Savukoski
+358 (0)20 564 7556
matkailu@savukoski.fi
www.savukoski.fi/matkailu/www.savukoski.fi
www.metsa.fi ja www.luontoon.fi

LÄHTEITÄ

Ahto, Sampo: Aseveljet vastakkain. Lapin sota 1944–1945. Kirjayhtymä, Hämeenlinna 1980.

Airio, Pentti: Ragnar Nordström ja talvisota. Reidev Oy Ab, Kauniainen 2008.

Airio, Pentti: Sallan suunnan taistelut 1939-1940. Sotahistorian laitoksen julkaisuja. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2009.

Alakulppi, Jaakko: Lapin Ilmailuhistoria I. Lapin maakuntamuseon julkaisuja 9. Vaasa 2004.

Alaluusua, Erkki ym. (toim.): Isänmaan vapauden puolesta. Kemijärven veteraanimatrikkeli. Kemijärvi 1998.

Arimo, Reino: Suomen linnoittamisen historia 1918-1944. Otava, Keuruu 1981.

Der kommandierende General eines Lapplanskorps: Front am Polaskreis. Deutsche Soldaten im Finnischen Urwald. Berlin 1943.

Der Weg der 163. Infanterie-Division. Von Potsdam zum Polarkreis und zurück. Osa II ja III (Bildband). Kameradschaft der 163. Infanterie-Division. Schild-Verlag. Zweibrücken 2005.

Erkkilä, Veikko: Vaiettu sota. Neuvostoliiton partisaanien iskut suomalaiskieliin. Arator Helsinki 1998.

Erkkilä, Veikko: Viimeinen aamu. Neuvostopartisaanien vaietut jäljet. Otava, Helsinki 2011.

Haataja, Vesa. Sotamuistomerkit Itä-Lapin ja Kantalahden alueella. Sallan kunta 1998.

Hautala, Paavo: Isät meidän itää päin. Omakustanne. Kemijärvi 1993.

Henne, Hans: Strasse nach Kandalakscha. Schützen-Verlag, Berlin 1943.

Hildebrand, Fred: Rintamatoverit. (suom. Santavuori, Martti). Tammi, Helsinki 1957.

Hölter, Hermann: Armee in der Arktis. Verlag Hans-Henning Podzun. Bad Neuheim 1953.

Isänmaan vapauden puolesta. Muistoja ja kuvia sotien 1939-1945 ajoilta. Kemijärven veteraanimatrikkeli. Lottamatrikkeli Osa II. Kemijärven veteraanimatrikkeli-toimikunta, Kemijärvi 2004.

Jatkosodan historia 1-6. Sotatieteen laitos. WSOY, Porvoo 1988-1994.

Jatkosodan pikkujättiläinen. (toim. Leskinen, Jari – Juutilainen, Antti). WSOY, Porvoo 2007.

Jokipii, Mauno: Jatkosodan synty: Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940-1941. Otava, Keuruu 1987.

Junila, Marianne: Kotirintaman aseveljeyttä. Suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkaiselo Pohjois-Suomessa 1941-1944. Suomalaisen Kirjallisuuden seura. Helsinki 2000.

Kaila, Toivo T.: Lapin sota. WSOY, Helsinki 1950.

Karvonen, Pentti: Savukosken rauhan ja sodan vuodet. Savukosken tapahtumia 1900-luvun alusta Lapinsodan lopulle. Omakustanne: Kajaani 2008.

Knabe, Konrad: Lapin lentotiedustelijat. Gummerus, Jyväskylä 1983.

Korpi, Kalle: Tavoitteena Muurmanni. Saksan Norjan-armeija ja Pohjois-Suomen rintamasuunta joulukuusta 1940 joulukuuhun 1941. Studia Historica Septentrionalia 28. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys 1996.

Kosonen, Matti – Pohjonen, Juha: Isänmaan portinvartijat. Suomen rajojen vartiointi 1918-1994. Otava, Keuruu 1994.

Kujala, Markku (toim.). Pelkosenniemiäiset isänmaan puolustajina. Pelkosenniemen taistelu. Muistoja sotavuosilta. Veteraanimatrikkeli. Pelkosenniemen kunta, Pelkosenniemi 2000.

Lilja, Erkki. Seitajärven museotien historiallinen ja nykyinen ulottuvuus. Rovaniemi 2011.

Martikainen, Tyne – Loisa, Kalevi – Mäntyniemi, Meimi: Partisaanisodan siviiliuhrit. Värisuorakustantamo 2002.

Pohjamo, Eino: Jänkääkärit. Karisto, Hämeenlinna 2005.

Pohjamo, Eino: Tietön divisioona. Karisto, Hämeenlinna 2006.

Rantanen, Paavo: Suomi kaltevilla pinnalla. Väli rauhasta jatkosotaa. Ateena Kustannus Oy. Porvoo 2012.

Raunio, Ari – Kilin, Juri: Jatkosodan hyökkäystaisteluja 1941. Karttakeskus, Keuruu 2007.

Raunio, Ari – Kilin, Juri: Jatkosodan torjuntataisteluja 1942–1944. Karttakeskus, Keuruu 2008.

Rivinoja, Ale ym. (toim.). 1966. Pitkospolku. JR 33 ja 12. Pr. sodassa 1941-1945. Rovaniemi

Saaramaa Boris: Kokemuksistani yhteysupseerina Yhteysesikunta Roissa 1941-1944. Sotahistoriallinen aikauskirja 6/1987.

Schreiber, Franz: Kampf unter dem Nordlicht. Die Gesichte der 6. SS-Gebirgs-Division Nord. Osnabrück 1969.

Suomen sota. Osat I, V. Kivi 1954.

Tuikka, Timo: Kekkosen takapiru, Kaarlo Hillilän uskomaton elämä. Otava, Keuruu 2011.

Tyrkkö, Jukka: Sallan savotta -41. WSOY, Porvoo 1971.

Uhlig, Georg: Der Weg der Funkkompanie 2./N 230. Asevelipainos.

Uola, Mikko: Petsamo 1939-1944. Minerva, Hämeenlinna 2012.

Uola, Mikko: Vallankumouksellisia, vakoilijoita ja aseveljiä. Myyttejä ja tosiasioita Lapin historiasta 1910-luvulta 1940-luvulle. Minerva, Hämeenlinna 2010.

Wallenius, K.M & Hämäläinen, A: Lapin sota 1939–1940. Otava 1940.

Valtonen, Hannu: Luftwaffen pohjoinen sivusta. Saksan ilmavoimat Suomessa ja Pohjois-Norjassa 1941-1944. Keski-Suomen ilmailumuseon julkaisuja 6. Keski-Suomen ilmailumuseo, Jyväskylä 1997.

Westerlund, Lars: Saksan vankileirit Suomessa ja raja-alueilla 1941-1944. Tammi, Porvoo 2008.

Westerlund, Lars (toim.): Sotatapahtumia ja internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin. Kansallisarkiston artikkelikirja. Helsinki 2010.

Virkkunen, Juhani: Miinojen ja räjähteiden siviiliuhrit Pohjois-Suomessa 1944-1949. Omakustanne. Espoo 2012.

Vuorio, Antero – Lönnström, Sulo: Rajajääkäripataljoona 7, 1941 – 1944, Salla, Kiestinki, Uhtua, Tolvajärvi. Rajajääkäripataljoona 7:n perinnetoimikunta. GX-Printec Oy 1993.

Ziemke, Carl: Saksalaisten sotatoimet Pohjolassa 1940-1945. WSOY, Porvoo 1963.

